

A close-up photograph of a person's face and hands. The person is wearing a black and white horizontally striped polo shirt. Their hands are clasped together in a prayer position, with a silver rosary hanging from their fingers. The background is dark, and the lighting is dramatic, highlighting the person's features and the texture of the shirt.

Met God zitten
Geloven
tijdens detentie

Lezingen
Studiedagen 2021
R-K Justitiepastoraat

Met God zitten

Geloven tijdens detentie

| -Lezingen

|| -Studiedagen 2021

||| -R-K Justitiepastaat

Met bijdragen van:

-Maria Draaijers

-Broeder Bernardus Peeters

-Toon Walravens

-Geertjan Zuijdwegt

Colofon

Met God zitten

Uitgave: ©2022 Adveniat i.s.m. R-K Justitiepastoraat Ministerie van Justitie en Veiligheid, Den Haag.

Redactie: R. van Eijk & F. Flierman

Afbeelding: Renilde van Wieringen

Grafische verzorging: Jeanine van Poppel, Baarn

Uitgeverij Adveniat

Postbus 44

3740 AA Baarn

www.adveniat.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 9789493279179

NUR 707

Inhoud

Colofon	4
Voorwoord	8
Broeder Bernardus Peeters <i>Geloof tijdens detentie</i>	10
Toon Walravens <i>Deo volente, "als God het wil"</i>	30
Maria Draaijers <i>Alpha-Prisons: Van beleren naar beleven</i>	53
Geertjan Zuidwegt <i>Geloven in personen</i>	75

VOORWOORD

Het leven loopt zelden zoals we plannen. Dat blijkt uit deze uitgave van de lezingen gehouden tijdens de r-k studiedagen in 2021. De geplande afsluiting van het drieluik geloof, hoop en liefde (weliswaar in andere volgorde: hoop in 2018, liefde in 2019) werd namelijk in 2020 ruw verstoord door de coronapandemie. De geplande studiedagen in oktober 2020 moesten worden uitgesteld. Er was op dat moment nog de hoop dat de studiedagen in het voorjaar 2021 alsnog zouden kunnen plaatsvinden, maar dat bleek al gauw een illusie. Om te voorkomen dat van uitstel het spreekwoordelijke afstel zou komen, werd besloten dat de inleiders hun lezingen corona-proof zouden ‘delen’ via een zoom-meeting. Het bleek een wat onwennige maar niet te versmaden op-één-na-beste-oplossing. Zeker in een periode waarin directe, collegiale contacten vanwege de pandemie op een laag pitje stonden, bleken de lezingen en de digitale ontmoeting een inspirerende aangelegenheid.

De uitgave van de lezingen is qua verschijning van andere aard dan we het afgelopen decennium gewend waren. Dat heeft onder andere te maken met het feit dat het Centrum voor Justitiepastoraat helaas niet meer als zelfstandig centrum bestaat. De opvolger van ‘ons centrum’, het Universitair Centrum Geestelijke Verzorging (UCGV), heeft

gekozen voor een andere publicatiekoers. Desondanks vinden we het van belang dat we de lezingen niet laten ‘verdampen’, maar in een publicatievorm vindbaar en deelbaar maken voor mogelijke geïnteresseerden. De inhoud van het gebodene geeft er ook genoeg aanleiding toe.

Vanuit verschillende invalshoeken zijn voor het uitdagende thema *Met God zitten. Geloven tijdens detentie* vier mensen gevraagd hierover hun licht te laten schijnen. De aftrap geeft Dom Bernardus toen nog abt van de trappisten-abdij Koningshoeven in Berkel-Enschot, waarna Toon Walravens als ervaringsdeskundige terugkijkt op zijn (geloofs) ontwikkeling in en door zijn detentie-ervaringen. Oud-justitieaalmoezenier Maria Draaijers deelt haar werkervaringen met de cursus Alpha-Prisons en de Vlaamse justitieaalmoezenier Gerd-Jan Zuidwegt reflecteert in zijn bijdrage niet op de geloofsinhoud maar juist op de geloofsact.

Ryan van Eijk,
Hoofdaalmoezenier

Broeder Bernardus Peeters

*Een broeder kwam bij abba Mozes (in de Skêtis) en vroeg van hem een woord. De grijsaard zei hem: Ga heen, zit neer in uw cel, en uw cel leert u alles.¹
(Mozes 6)*

Deze, wellicht overbekende, uitspraak komt uit de mond van een Ethiopiër die zich in de zesde eeuw na Christus vestigde als monnik in de woestijn van Egypte. Vanwege zijn zwarte huidskleur had hij veel te verduren van zijn medebroeders. Zoveel zelfs dat hij herhaaldelijk de neiging had om de benen te nemen. Uit een andere spreuk weten we hoe zijn medebroeders hem kleineerden: “Waarom komt die Ethiopiër in ons midden?” Toen abba Mozes dat hoorde, zweeg hij. Maar toen zij uiteengingen, zeiden anderen: “Abba, voelde u zich zo-even niet geschokt?” Hij sprak tot hen: “Geschokt wel, maar ik heb niets gezegd (Ps. 76/77,5).” (Mozes 3)² Ondanks alles liep deze woestijnvader niet uit zijn cel weg maar bleef abba Mozes

---

¹ ‘Vaderspreuken II, Gerontikon’ (Kappa-Omgea) (*Monastieke Cahiers – Bronnen: Bonheiden*) 1978, 2e dr, 53. Vertaald door P. Christoffor Wagenaar OCSO.

² Idem, 51-52.

standvastig op de plek waar hij was en de cel leerde hem alles.

Ga heen, zit neer in uw cel, en uw cel leert u alles. Het zou heel gemakkelijk zijn om op grond van deze uitspraak de band te bevestigen die er historisch bestaat tussen gevangeniswezen en het christendom. In uw programma-aankondiging voor deze studiedagen staat: “Sinds het begin van het christendom is er een verband tussen het christelijk geloof en de gevangenis.” Dit is zeker waar - de brieven van Paulus, geschreven uit de gevangenis, getuigen ervan - maar persoonlijk zou ik zeer voorzichtig zijn om de uitspraak van abba Mozes toe te passen op de cel in een gevangenis.

De cel van de monnik, de cella, verwijst niet naar een gevangenis cel maar naar een typische plek in een traditionele Romeinse villa. Deze huizen hadden geen ramen naar buiten toe. Alle vertrekken in het huis waren gericht op een open binnenplaats. De cella was in de Romeinse villa een donkere binnenkamer die gebruikt werd om spullen te bewaren, een voorraadkast te vergelijken met onze kelders. Het was wellicht de meest stille plek van het huis. In de Romeinse tempels was er ook een cella en dat was de centrale omsloten plek waar het beeld van de god/godin stond opgesteld. De monniken in de woestijnen van Egypte, Palestina en Syrië kozen als benaming voor hun behuizing: cel. Het heeft dus niets te maken met

een gevangeniscel maar is naast de letterlijke verwijzing naar de cella van de Romeinse villa's en tempels een impliciete verwijzing naar de binnenkamer waar Jezus over spreekt in verband met het gebed: "Als gij bidt, ga dan in uw binnenkamer, sluit de deur achter u en bid tot uw Vader, die in het verborgene is; en uw Vader, die in het verborgene ziet, zal het u vergelden." (Matt. 6,6)

De cel van een monnik vergelijken met de cel van een gevangene is daarom zeer dubieus en wat mij betreft ook verwerpelijk. De monnik zal - wat de wereld ook vaak en graag geloofd - zijn cel altijd vrijwillig betreden en in alle vrijheid kunnen verlaten, wanneer en waar hij wil. De gevangene daarentegen zal zijn/haar cel nooit in vrijheid betreden of kunnen verlaten. Hij wordt juist van zijn/haar vrijheid beroofd om in een cel te gaan neerzitten waarbij de maatschappij hoopt dat hij/zij in de gevangenis iets zal leren met betrekking tot zijn/haar gedrag met het oog op een eventuele terugkeer naar de maatschappij.

Met het begrip vrijheid raken we de kern van mijn betoog. Het kloosterleven schept, door middel van de cel en de verzameling van cellen (klooster/*claustrum*) een heilige ruimte waarin de monnik vrij kan zijn voor God (*vacare deo*). Om tot de vrijheid van de kinderen Gods te komen verbindt een monnik zich vrijwillig aan een bepaalde levenswijze die gestoeld is op het evangelie en

de navolging van Jezus. Hij ziet vrijwillig af van een aantal mogelijkheden die eigen zijn aan iedere mens. Wanneer het neerzitten in de monnikscel niet tot innerlijke vrijheid leidt is het kloosterleven waardeloos en van geen nut.

Is hiermee gezegd dat vrijheid met betrekking tot gevangenis geen rol speelt? Weldegelijk. Hier is echter sprake van vrijheidsbeperking. Na hun straf uitgezeten te hebben worden gevangen in vrijheid gesteld. Heel ons gevangeniswezen is gericht op een terugkeer naar deze vrijheid. Wanneer het neerzitten in de gevangiscel niet tot daadwerkelijke vrijheid leidt is het gevangeniswezen waardeloos en van geen nut.

‘Met God zitten’, zowel in de kloostercel als in de gevangiscel, moet dus de vrijheid dienen. Hier ligt wat mij betreft de verbinding tussen het zitten in de cel van de monnik en de gevangene. Als er sprake is van geloof tijdens detentie dan zal dit, naar mijn mening, de innerlijke en daadwerkelijke vrijheid van de gevangene ten goede moeten komen. Op dit punt kan de bewoner van de gevangiscel wellicht iets leren van de bewoner van de kloostercel en omgekeerd. Wanneer geloof de monnik/de gevangene niet innerlijk en daadwerkelijk zal bevrijden dan zal geloof slechts een opium zijn. Volgens mij vinden we elkaar als pastoraal verantwoordelijken voor gevangenen en monniken op dit thema van de vrijheid.

Twee ervaringen

Dankzij twee recente ervaringen werd ik mij van dit thema vrijheid meer bewust, na ondertussen 34 jaar doorgebracht te hebben in een kloostercel. Allereerst door het feit dat ik in september vorig jaar corona kreeg en meer dan een maand letterlijk gekluisterd was aan mijn eigen cel. Ik mocht vanwege besmettingsgevaar mijn cel niet verlaten en moest er werkelijk alles doen: eten, bidden, werken en slapen en ook vooral nietsdoen. De cel zal je alles leren. Inderdaad. Het was een keiharde les in de vrijheid, de kern van het monastieke leven.

De mooie cel – in oude tijden sprak men zelfs van het ‘abbspaleis’ - waar ik al bijna 15 jaar de bewoner van ben, had ik altijd als een paradijs beschouwt. Nu opeens kwamen de muren letterlijk op mij af. Ik voelde mij een gevangene in mijn eigen cel. Ik hoorde alles in en rond huis maar ik zag niets of niemand. Enkel één keer per dag kwam de ziekenbroeder langs – ingepakt in beschermende kleding. Hoe bevreemdend ook maar dit bezoekje werd een dagelijks hoogtepunt. Het plaatsen van het eten voor mijn deur werd niet zozeer een verlangen naar eten maar naar menselijk contact. Gelukkig hebben we dan nog de moderne media waardoor je toch met de wereld buiten je cel kon communiceren. Ik appte en mailde niet met men-

sen van buiten maar met mijn eigen huisbewoners. Na verloop van tijd deprimeerde het zo. De cel die dienstbaar moet zijn aan je leven als monnik werd echt een gevangeniscel in de zin van vrijheidsbeperking.

Hoe hiermee om te gaan? Het werd een ontdekking naar het belang van het heden. In het begin dacht ik vooral aan het verleden, toen ik nog niet ziek was en in alle vrijheid dingen deed. Een soort groot en ontembaar gevoel van heimwee. Later ging ik alleen maar denken aan de toekomst. Wat als ik vrij zou zijn? Wat als ik weer van mijn cel af mocht komen? Genezing werd synoniem aan vrijheid. De cel leerde mij in deze ziekte dat mijn vrijheid niet in het verleden of in de toekomst lag maar enkel in het heden. Want nog het verleden noch de toekomst namen de onrust en de depressie weg.

Vreemd eigenlijk, want ik was helemaal niet vrij in dat heden. Ik was vrij omdat ik niet meer het ritme van de gemeenschap hoefde te volgen. Ik kon mijn eigen dagindeling maken. Als je al 38 jaar volgens eenzelfde dagritme leeft dan is dat op zich al een grote vrijheid! Maar die vrijheid was ook gauw verdwenen want je ontdekt dat dit leuk is voor een tijdje maar dan mis je toch de gemeenschap en haar structuur. Het werd een ontdekking naar die innerlijke vrijheid die zo nodig is om stand te houden, overeind te blijven. Het heden, het

nu-moment leerde mij wat werkelijke vrijheid is die de beperkte vierkante meters van de cel oversteeft.

Vaak heb ik gedacht aan een verhaal uit het leven van St. Benedictus: “Toen Martinus zich al wel op de berg gevestigd had maar nog niet in de afgesloten grot woonde, maakte hij zijn voet aan een ijzeren ketting vast. Die bevestigde hij met het andere eind aan de rots, zodat hij niet verder kon gaan dan de ketting zich liet spannen. Toen de al eerder vermelde Benedictus, een man met een deugdzaam levenswandel, dat hoorde, liet hij hem door een van zijn leerlingen vermanen: ‘Als je een dienaar van God bent, moet niet een ketting van ijzer je vastbinden maar de ketting van Christus.’ Bij die woorden maakte Martinus terstond de voetboei los, maar nooit zette hij nadien zijn losgemaakte voet verder dan zijn geboeide voet kon komen. Ook zonder ketting bleef hij binnen de beperkte afstand die ook zijn begrenzing was, toen hij vastgeketend was.”³

---

³Gregorius de Grote. *Dialogen*. (Nijmegen: Sun) 2001. Boek III, hoofdstuk XVII.

De tweede ervaring die mij recent pas deed nadenken over de band tussen leven in mijn cel en vrijheid is een correspondentie die ik sinds een klein jaar voer met een Duitse jongeman die momenteel in een gevangenis verblijft. Hij zit een straf uit van 5 jaar en via de pastor in de gevangenis is hij met mij in contact gekomen. Hij wil namelijk na zijn detentie monnik worden. Nu kende ik hem al vlak voor zijn detentie toen ik hem eens gesproken had als theologiestudent over zijn verlangen om monnik te worden.

Wanneer ik – wat wel vaker voorkomt – de vraag vanuit een gevangenis krijg om na de detentietijd monnik te morgen worden dan ben ik altijd zeer terughoudend. Juist omdat men denkt dat er zo'n overeenkomst is tussen klooster en gevangenis. Niets is minder waar! Maar goed, met deze jongeman ben ik gaan corresponderen om hem te helpen bij zijn onderscheiding om eventueel monnik te worden. Hij dacht – met veel enthousiasme - God te kunnen vinden in zijn gevangenis cel en in het begin schreef hij daar haast mystieke teksten over. Al vlug kwam hij erachter dat de cel hem inderdaad iets leerde en wel alles over zijn eigen persoon. De cel werd geen heilige ruimte maar een oord van beproeving.

Antonius de grote

Ik ben met hem het leven van de grote monnikenvader Antonius(251-356) gaan lezen⁴. Deze oervader van het christelijke monnikendom heeft ook moeten leren wat het betekent om met God te zitten in de eenzaamheid van zijn cel. Nadat hij als jongeman geraakt was door het woord van de Heer: ‘Eén ding ontbreekt u: ga naar huis, verkoop alles wat u hebt en geef het geld aan de armen, dan zult u een schat in de hemel bezitten; kom dan terug en volg mij.’ (Mc 10,21), trok hij zich eerst terug ver van zijn dorp in een begraafplaats. De grafsteden van het oude Egypte waren echte huizen, van bescheiden afmetingen over het algemeen. De keuze van een dergelijke verblijfplaats – die op het eerste gezicht vreemd aandoet – wordt gemotiveerd door het verlangen de meest fundamentele menselijke angst te trotseren en de ‘prins der duisternis’ door wie de dood in de wereld gekomen is, te ontmaskeren. (vgl. Mat 8,28; Mc 5,3.5)

---

⁴ Athanasius van Alexandrië, *Antonius. Onsterfelijke icoon van de monnik* (Damon: Budel) 2013. Vertaling Vincent Hunink; Inleiding en annotatie van G. Bartelink en G. Aerden oco. Een goede en leesbare inleiding op het leven van Antonius is: Noëlle Deviliers, ‘Antonius de grote. Vader van alle monniken’ (*Monastieke cahiers* no 18: Bonheiden) 1981.

Deze cel in het graf leerde Antonius de duistere kracht kennen van de zelfken- nis. In de stilte van de eenzaamheid overvielen hem de kwade gedachten zozeer dat het zijn licha- melijke krachten te boven ging. Degene die hem om de paar dagen wat te eten kwam brengen vond hem op een goede dag als ‘voor dood op de grond liggen.’ Hij tilt hem op en brengt hem naar de kerk waar hij Antonius in de kerk neerlegt als bij een begrafenis. ‘Maar omstreeks middernacht kwam Antonius weer bij. Hij richtte zich op en liet zich weer terug brengen naar het graf⁵.

Na enige tijd trekt Antonius van de rand van het dorp naar de woestijn. Werd Antonius in het graf nog bijgestaan door een vriend, nu gaat hij he- lemaal alleen het gebergte van de woestijn in. Hij betreft er een verlaten burcht en hier leert de cel hem de intimiteit met God kennen. Een leerproces dat niet zonder slag of stoot gaat. Antonius komt echter verlicht uit de burcht en zijn gelaat straalt zo dat hij onmiddellijk volgelingen krijgt die net als hij opzoek zijn naar deze transformerende Godser- varing.

---

⁵Athanasius van Alexandrië, *Het leven van Antonius de Grote*, 8-9. (Zie voetnoot ⁴)

Hierna trok Antonius met zijn leerlingen nog dieper de woestijn in. Hij lijkt als een nieuwe Mozes hier op de berg te leven en zijn leerlingen door de woestijn heen te leiden. Toch wordt ook deze cel een plek van strijd maar nu met zijn medemens. Hier leert de cel hem dat met God zitten niet betekent dat je niet verbonden bent met anderen. Hier leert hij de lasten van allen te dragen.

Met God zitten in vrijheid...

Ga heen, zit neer in uw cel, en uw cel leert u alles. Het verhaal van Antonius leert ons dat met God zitten in de cel een uitzuivering is van je zelfbeeld, het Godsbeeld en het beeld van de ander. Het samen lezen van dit leven van Antonius met mijn Duitse gevangene heeft ons beiden geholpen om duidelijk te krijgen wat het betekent om in je cel met God te zitten. Ook hij moest in zijn cel het gevecht aangaan. Eerst was zijn cel een heiligdom waar hij God vond, troost vond. Hij voelde zich al in het klooster en kon er geen genoeg van krijgen om de lof op de cel te zingen. Totdat de muren op hem afkwamen en hij zich van zijn onvrijheid in zichzelf bewust werd. Het werd een harde confrontatie met alle lelijkheid in hemzelf. Een gevecht dat hem haast in psychische nood bracht. Op dat moment werd zijn gevangenis cel ook de plaats

waar hij met God vocht. God was ver weg. Uiteindelijk kwam hij op een punt waarin hij zichzelf maar ook God aanvaarde. Momenteel herkent hij zich in het leven van Antonius door de strijd die hij te voeren heeft met de karakters van zijn medegevangenen en het personeel van de gevangenis.

In zijn gevecht met God vluchtte ook hij, net als ik, in het verleden en in een toekomst. Totdat hij ontdekte dat God met hem was in die cel. Hij mocht God ontdekken als een nabije God die hem hielp om zichzelf beter te leren kennen. Zijn schaduwkanten te accepteren, zijn fouten te erkennen en zich opnieuw bemind te weten door God. Toch moest ook hij nog dieper die woestijn in. Zijn cel leerde ook hem een nieuwe relatie te vinden met anderen: zijn naaste familie maar ook zijn medegevangenen.

Nu lijkt dit verhaal misschien een successtory maar de werkelijkheid is net zo hard en moeilijk als in het leven van Antonius. Net op het moment dat hij deze vernieuwde relatie met anderen mocht ontdekken brak de coronacrisis uit en waren ook de gevolgen voor de gevangenen groot. Er was geen mogelijkheid tot bezoek meer, de werktijden werden ingekort en soms zelfs helemaal afgeschaft, de bibliotheek gesloten, eten op de cel etc. Opnieuw moest hij noodgedwongen meer tijd doorbrengen op zijn cel. Ook voor hem werd het thema van de vrijheid en wel de innerlijke vrijheid om dit alles te

Thomas Merton. Wegwijzer naar vrijheid⁶

Een grote vriend op mijn geestelijke weg is de Amerikaanse Trappist Thomas Merton (1915-1968). Vrijheid is een thema dat altijd weer terugkomt bij Merton. Na een zeer turbulente jeugd en een losbandig leven als jongvolwassene keert Merton de wereld de rug toe en treedt in 1941 in bij de trappisten in de Amerikaanse abdij van Gethsemani. ‘Voor mijzelf heb ik slechts één verlangen, en dat is het verlangen naar eenzaamheid – te verdwijnen in God, ondergedompeld in zijn vrede, verloren in het geheim van zijn gelaat.’ Wanneer hij zijn levensloop tot dan toe beschrijft, merkt hij in zijn autobiografie *Louteringsberg* op dat hij op het moment dat hij de poort binnenstapt van het klooster: de echte vrijheid betreedt.

Maar deze vrijheid blijkt al gauw een illusie. De echte vrijheid ligt niet in het bewonen van een heilige ruimte als een klooster of deel uit maken van een groep contemplatieve monniken. Echte vrijheid ligt in ieder mensenhart. Voor Merton heeft God zaden van vrijheid in ons hart gelegd. ‘Hoe kan ik de zaden van vrijheid ontvangen als ik slavernij in mijzelf liefheb en hoe kan ik naar God verlangen als ik vol ben van een ander en een daarnaast tegengesteld verlangen?’

---

⁶Gebaseerd op Kick Bras, *Leven met Thomas Merton. Wegwijzer naar vrijheid* (Meinema: Zoetermeer) 2015.

God kan zijn vrijheid niet in mij planten omdat ik een gevangene ben en er zelfs niet naar verlang om vrij te worden. Ik houd van mijn gebondenheid en bind mijzelf in het verlangen naar de dingen die ik haat, en ik heb mijn hart toegesloten voor ware liefde.’ (*Seeds of contemplation*, 12).

Zaden van vrijheid zijn voor Merton in elk moment en in elke gebeurtenis te vinden. Maar het hart staat er niet altijd voor open. Vele zaden worden niet opgenomen en gaan verloren. Met vrijheid bedoeld hij vrij zijn van eigen egocentrische verlangens. Vrij voor de liefde van God. Hij spreekt erover met warme woorden in kleurige beelden die hij ontleent aan de natuur. God zaait zijn leven in mij, in de hoop dat dit opgroeit tot een rijke oogst. In zon en regen, in de seizoenen, in hitte en kou, in het fluiten van de vogels en in het lawaai van de stad, ja in alles zaait God zijn leven in mij. En als dit zaad wortel schiet in mijn vrijheid, zal ik de liefde worden die Hij is, en samen met duizenden anderen, vrij geworden zoals ik, zal het een geweldig korenveld worden, vol met rijpe graankorrels. Deze innerlijke vrijheid verwerf ik wanneer ik in al wat mij overkomt en wat ik nastreef dit ene voor ogen houd: Gods wil voor mijn leven aanvaarden en mij eraan overgeven. Natuurlijk kan – en moet – de vraag gesteld worden: wat wil God dan van mij? Wat moet ik dan aanvaarden en waaraan moet ik mij overgeven?

Ze zouden daar heel algemeen van kunnen zeggen: Aanvaard dat God niet alleen in lotgevallen die je wenst, maar ook in die je niet wenst aanwezig is als liefde en als oproep tot liefde. Maar wat betekent dat in concreto? Het betekent dat je geniet van het goede der aarde, maar er wel innerlijk vrij van probeert te blijven. Dat je verdriet hebt over leed dat je overkomt, maar er toch niet zo door geobsedeerd wordt, dat je je innerlijke vitaliteit kwijtraakt. En dat kan alleen als er iets is, waar je hart zich primair op richt, een oriëntatiepunt waar je de innerlijke vrijheid proeft. En dat is de liefdevolle wil van God.

Die wil van God is niet gericht tegen mijn natuurlijke verlangens, want die heeft God immers zelf geschapen. Door mij over te geven aan Gods wil keer ik mij niet tegen mijzelf, maar vind ik juist mijzelf, word ik geen slaaf van een vreemde wil, want Gods wil is geen wil die vreemd is aan mijn eigen diepste verlangen. De weg naar de vrijheid is dan ook een zoektocht naar mijn ware zelf. Maar dan moet ik wel erkennen dat ik ook een vals zelf heb. Een ik, dat onvrij is, een ik, dat met zichzelf in tegenspraak is, dat zich vastklampt aan een illusoire vrijheid, die gezocht wordt in onafhankelijkheid van God. Als ik die illusie durf los te laten, om mijn ware zelf te zoeken, dan zal ik ontdekken, dat die gevonden wordt in God, en dat ik in God pas waarlijk vrij ben. Dit klinkt makkelijk maar wat is

het moeilijk om ernaar te leven!

Ik heb al gezegd dat voor Merton echte vrijheid bestond in zijn gerichtheid op God. De persoonlijke liefde van God, dat was zijn oriëntatiepunt. Deze oriëntatie bood hem een mogelijkheid tot vrijheid. Want alleen zo kon hij telkens weer zijn verlangen naar waardering en acceptatie relativeren en loslaten. Voor hem was het noodzakelijk dat hij deze vrijheid zocht in de eenzaamheid van zijn cel. Alleen door in de eenzaamheid de diepe, innerlijke vrijheid te smaken die een contemplatieve band met God met zich meebrengt, kon hij zich losmaken van eigen innerlijke obsessies en kon hij ook kritisch distantie nemen tot de politiek van de blanke politieke elite in de Verenigde staten en de kerkelijke gezagsdragers die de heersende (wan)orde legitimeerden. Deze vrijheid ging bij hem wel gepaard met geestelijke discipline. Zonder discipline maakt de eenzaamheid je gek. Je hebt een bepaalde ‘techniek nodig om lichaam en ziel bij elkaar te houden, zodat je gericht wordt op de wortels van het bestaan.’.

Met God zitten in vrijheid en uit liefde

Vrij van jezelf worden om zo echt jezelf te kunnen worden, dat is een voortdurende strijd. En het enige wat echt telt, is de overgave. Wat Merton ‘vastklampen’ noemt. Of misschien eerder het

besef dat je vastgehouden wordt. Dat is vrijheid. Je wordt pas vrij in de armen van een ander. Of kan dat ook gevangenschap meebrengen? Liefde is goed. Liefde maakt vrij. Maar hoeveel 'ik' zit er in onze liefde? Kan een bepaalde liefde voor een concrete ander ons ook onvrij maken? Hoe helder kunnen we worden om te doorzien waar het in liefde op aankomt?

De monastieke traditie waarin ik dagelijks mag leven heeft daarom al in de 12e eeuw het klooster benoemd als 'een oefenschool van liefde'. Deze liefde is niets anders dan de innerlijke vrijheid die in ieder mens te vinden is. Het klooster moet door heel haar structuur en levenswijze bijdragen aan de vorming van de vrijheid. Ieder mens mag dan wel de innerlijke vrijheid in zich dragen maar die moet bevrijd worden.

Als overste is het mijn pastorale taak om de broeders te helpen in deze oefenschool van vrijheid. Belangrijk vind ik dat we vertrekken vanuit de overtuiging dat iemand zijn roeping op het spoor kan komen en kan beamen; dit betekent: er voldoende vrij positief kan op antwoorden. Voldoende vrij: dus niet omdat hij niet anders kan. Het zal weliswaar tijd vragen en een moedig doorwerken van moeilijkheden om op dat diepste verlangen te stoten waarmee hij instemt of niet.

Een goede begeleiding moet deze vrijheid in groei en liefde in ontwikkeling helpen bevorde-

ren. Dat is de bedoeling – ik zou zeggen: de enige bedoeling van de monastieke en ook christelijke weg. Bernardus van Clairvaux zegt: Zij (de christelijke levenswijze) bevrijdt ons van onszelf, van onze bestaanslast, zodat we kunnen bewegen in de wijde ruimten van de liefde'. (Div. 23,6) In dit perspectief wordt de liefde en dus ook de vrijheid onmiddellijk opengetrokken naar de anderen toe. Van een allen maar op zichzelf betrekken naar een gedeeld leven.

De vrijheid is dus niet zozeer een gevoel van eigenmachtig kunnen handelen. Dit is het autonome vrijheidsbeginsel van onze moderne maatschappij. Christelijk gezien is er alleen vrijheid mogelijk in een relatieverband.

Uit het leven van Antonius en de werken van Thomas Merton haal ik dus het belang van groeien in vrijheid en in liefde. Als pastores delen wij deze roeping en taak om de aan onze zorgen toevertrouwde mensen te helpen om te groeien in vrijheid en liefde. Het is wellicht goed zich te herinneren dat, wat het groeien in vrijheid betreft, er geen echte barrière bestaat tussen begeleider en begeleide. Bernardus van Clairvaux schrijft zeer juist: 'Omdat ik zelf zondaar ben, voel ik geen afkeer voor een zonder. Ik kijk niet neer op een zieke, daar ik me ervan bewust ben zelf ziek te zijn' (Ep. 411,2). We nemen dus allen deel aan hetzelfde avontuur of ik nu aalmoezenier ben of gevangene, abt of monnik.

We hebben ook allen begeleiding nodig. ‘Wie zijn eigen leraar wil zijn, zegt Bernardus, is de leerling van een dwaas. Wat anderen over zichzelf denken, weet ik niet, maar uit ondervinding weet ik dat het voor mij gemakkelijker en zekerder is aan vele anderen leiding te geven en hun overste te zijn, dan mijn eigen baas te zijn’ (Ep. 87,7). Ja, we moeten ons allen steeds opnieuw bevrijden van een diep ingeworteld streven naar een puur imaginaire vorm van vrijheid en autonomie, waarin geen plaats meer zou zijn voor tekort of kwetsbaarheid.

Tot slot

Met God zitten. Nadenkend over dit thema heb ik u meegenomen aan de hand van twee persoonlijke ervaringen om na te denken over het thema vrijheid. Als pastores hebben wij de opdracht om mensen te helpen in hun groei in vrijheid die slechts mogelijk is als ij hen helpen om in henzelf dat oriëntatiepunt te (her)ontdekken dat zij een door God bemind persoon zijn. Hun detentie of hun verblijf in de kloostercel zal hen leren om met nieuwe ogen naar zichzelf, naar God en de naasten te kijken. Het is noch voor de monnik noch voor de gevangene een gemakkelijk proces. Maar laten we onszelf ook niet vergeten en dat heb ik geprobeerd om duidelijk te maken door te spreken vanuit mijn eigen ervaring. Ook wij, als pastores, moeten met God zitten, het gevecht aangaan om in vrijheid en uit liefde te leven.

Abdij Koningshoeven, 7 april 2021

Deo volente, "als God het wil"

TOON WALRAVENS

TOON WALRAVENS

Waar toe zijn we hier op aarde? Om te geloven, te hopen, te verlangen door te bestaan?

Ik heb mijn leven te danken aan mijn ouders, uit hen ben ik immers voortgekomen. Als volwassene heb ik nooit de ruimte gevoeld, mezelf gegeven of wellicht gekregen om hen daarvoor te bedanken. Er viel ook weinig tot niets te bedanken omdat ik me als kind altijd in de uiterste staat van alertheid bevond. Ik groeide op in een wereld vol 'volwassenenraadsels' zonder kinderlijke, logische oplossingen. Hoe onveilig is je thuis als je al vroeg leert om je basisveiligheid, liefde, vertrouwen, aandacht en betrouwbaarheid te moeten bevechten, te beschermen? Hetzelfde zag ik bij

mijn zussen. Ik was niet op zoek naar de toekomst of de hemel, alleen maar naar wat meer goede momentjes. Een leven dat grotendeels bestaat uit verdedigen en vechten wil toch geen enkel kind? Ik wilde véél meer dan dat. Dromen dat ik brandweerman, voetballer of goochelaar kon worden. Muziek luisteren met je vriendjes, avonturen beleven en erover opscheppen. Lief en de moeite waard gevonden worden. Die luxe van magie en sprookjes kon ik me echter niet veroorloven. Er bestond geen Neverland waar de avonturen van Peter Pan zich afspeelden. Ik had mijn eigen Nooitgedachtenland, oftewel een plek waar ik me kon afsluiten voor de wereld. Geen enkel kind is zo ... tot het moet.

A posteriori: achteraf gedacht “vanuit de ervaring”

Als een rode draad loopt *Vrouwe Justitia* door mijn leven. De Dienst Geestelijk Verzorging was daar een belangrijk onderdeel in. Van mijn elfde tot mijn drieëndertigste levensjaar ben ik veelvuldig met Justitie in aanraking gekomen. Van jeugd- tot volwassenenrecht. Tijdens deze justitiële contacten volgde ik meerdere detenties, van korte straffen tot straffen van anderhalf en vijf jaar. Ik ben in een ontwricht gezin opgegroeid waarin alcohol, armoede, verbale en fysieke agressie dagelijks aanwezig waren. Mijn ouders waren niet

in staat hun kinderen op een gedegen manier op te voeden. Dit trok al heel snel een negatieve wissel op mij als kind. Mijn wensen, dromen en verlangens verdampten als water in de zon en ik sloot mezelf steeds meer af voor de buitenwereld. Op het laatst liet ik nog maar zéér zelden iemand in de buurt komen van mijn gevoelens. Ik liet steeds meer wanhopig en agressief gedrag zien en dat resulteerde erin dat ik al vroeg van school moest. Mede daardoor werd ik als onhandelbaar jongetje op 13-jarige leeftijd door de kinderbescherming uit huis geplaatst. Daar startte mijn verblijf op een Bijzondere Jeugdinternaat voor onhandelbare jongeren. Daar verbleef ik één jaar, leerde iets meer te vertrouwen en houden van mensen en keerde na bijna één jaar terug naar huis. Ik had gewoon niet goed geleerd om op een juiste manier hulp te vragen.

Niets was er in de thuissituatie veranderd en ik stapte in een grote teleurstelling. Alles wat ik op het internaat geleerd had en aan liefde gevoeld was weg. Ik zakte alweer snel terug in het destructieve gezin en het oude, bekende gedrag van voor mijn internaat tijd. Dat is ook de periode geweest dat ik begon aan de alcohol en softdrugs. Ik vond aansluiting bij een groep jongens waarvan men zei dat het verkeerde vrienden waren. Nou, dat werd door andere ouders ook over mij gezegd. Een groep jongens waarbij ik me thuis voelde, uit gebroken

gezinnen en met verbrijzelde emoties. We spraken niet over liefde, vriendschap, vertrouwen. De loyaliteit naar elkaar was des te groter doordat we als lotgenoten veel herkenning in elkaar hadden. Dat destructieve stuk had een versterkende en beschermde werking op elkaar. Vrij snel daarna raakte ik betrokken in kleinere en grotere criminele vergrijpen en daarnaast had ik veel wisselende relaties die snel weer stuk liepen. Immers, ik had nooit geleerd om in een ander te investeren. Allemaal van die destructieve ontladingen.

Al vroeg kwam ik in jeugddetentie en schakelde een tandwielletje bij op overlevingsstrategieën waarmee ik me in justitiële instellingen staande wist te houden. Toch bleef ik net als ieder ander jong mens diep in mijn hart verlangen naar aandacht, liefde, je begrepen voelen en iemand die helpt overzicht te scheppen in de kluwen van problemen. Diep vanbinnen was ik zoekende en hoopte ik dat het gewoon beter zou worden, “een ander leven” waarvan je niet weet waar je moet beginnen. Achter de celdeur hielden deze verlangens en daarbij behorende gevoelens niet op. Het opgesloten zitten met dat gevoel gaf zelfs een versterkende werking en een verbitteringseffect. Naarmate ik ouder werd vergden een leven in eenzaamheid, drugs, veel wisselende relaties, criminaliteit en gevangenis zijn tol. Inmiddels had ik ook een dochter waar ik als vader de verantwoor-

delijkheid niet voor nam. Uiteindelijk is zij zonder mij opgegroeid. Veel kwam op de moeder van mijn dochter neer (tot mijn grote spijt achteraf). Pijnlijk voor mijn dochter. Van een liefdevol netwerk was al lang geen sprake meer. Door mijn vernietigende manier van leven en het bijbehorende gedrag had ik dit allang verpulverd.

Wellicht als ik op de juiste manier geleerd had om naar mijn behoeftes te luisteren en deze uit had durven spreken had mijn leven er anders uit gezien. Ik miste daarvoor het vertrouwen, moed, vaardigheden en ik voelde me te trots om hulp te vragen. Dat was zeker een stap in de goede richting geweest. Maar ik heb geen vergelijkingsmateriaal: het is wat het is. Mijn vrijheid voelde belangrijker dan alle andere zaken in het leven. Ik heb meerdere re-integratie trajecten aangegrepen zodat ik weer eerder buiten de gevangensmuren stond. De drang naar vrijheid was zo sterk dat ik destijds impulsief en ondoordacht tegen meerdere trajecten 'ja' zei, wat uiteindelijk tot niets leidde: Goede voornemens die niet eens het einde van de dag haalden. Mede daardoor moest ik jaren later de zoveelste keer een knieval maken voor het leven. Ik wist nog niet wat ik van deze vijf jaar in de gevangenis terecht zou brengen. Geestelijk en lichamelijk had ik heel wat ingeleverd en ook niet veel energie meer over.

Maar diep vanbinnen voelde ik dat mijn leven om moest, omdat ik het niet meer aan kon. Ik wist niet waar ik moest beginnen en al helemaal niet waar ik aan begon. Ik was het laatste beetje controle kwijt en liet alles wat er daarna stond te gebeuren over me heen komen. Ik ben gestart in een verslavingsbegeleiding kliniek (VBA) om mijn cocaïne en softdrugs verslaving onder controle te krijgen. Dat was in het Huis van Bewaring De Leuvense Poort in Den Bosch.

Daar maakte ik kennis met een dominee waar ik veel gesprekken mee voerde. Ik kon bij hem mijn verdriet, eenzaamheid, pijn en boosheid delen. Och, er was nog veel meer wat me bezighield. Hij luisterde en oordeelde niet. Mijn verhaal mocht er zijn, ik mocht er zijn, wij konden samen zijn. Ik mocht mijn positie tegenover hem bepalen. Ook was het daar dat ik ook over mijn schuldge-

voelens begon te praten. Dat ik anderen gekwetst en beschadigd had. Een heel klein stukje zette ik de deur van mijn hart open om over God te praten. En als Hij al bestond ik me behoorlijk in de steek gelaten voelde. Op een dag vertelde ik de dominee dat ik mezelf een hypocriet vond: nu het slecht met mij ging, kwam ik bij de Dienst Geestelijke Verzorging. De dominee zei niet meer dan: 'Toon, als je je niet ziek voelt, ga je toch ook niet naar de dokter. Je zult het nodig vinden of hebben om je mens zijn te delen. Maar voel je vooral niet bezwaard en wees vooral welkom.' Dit was de meest drempelloze uitnodiging die ik ooit hoorde en ik voelde dat het goed zat. Vele gesprekken volgden. De moeder van mijn zoon kwam terug in beeld en bood me haar ondersteuning aan. Ze gunde mij de mogelijkheid om vader voor onze zoon te zijn. Zij is een enorme belangrijke steun voor mij geweest. De waardering en liefde die ik voor haar voel, is niet in waarde of woorden uit te drukken, al doe ik nog zo mijn best. Het is zo belangrijk dat iemand je laat voelen dat je de moeite waard bent om geliefd te worden.

Vanuit het HvB Den Bosch ben ik overgeplaatst naar P.I. Ooyerhoek in Zutphen waar ik al snel de pastor en de kerkdiensten bezocht. De individuele gesprekken met de pastor waren een soort van bevrijding, een ontsnapping uit mijn cel. Even een kopje koffie en een koek. En maar te zwijgen

hoe mooi het samen zijn met de kerkvrijwilligers voelde. Een gesprekje aanknopen over de dagelijkse dingen van het leven. Zij brachten verfrissende woorden, een nieuwe betekenis en een menselijk gebaar. Want binnen detentie maak je niet veel andere zaken mee als die je bekend zijn of waar je liever niets van wilt weten. Hoe meer helder ik van geest werd hoe serieuzer ik de problemen begon te voelen. Mijn problemen namen intussen toe omdat ze sterker naar voren kwamen en heftigere gevoelens opwierpen. Ik had ook geen middelen meer om ervan weg te vluchten. Steeds meer was ik te vinden in de stoel bij de pastor. Hij gaf mij enigszins troost en schonk menselijke nabijheid.

Uiteindelijk ben ik door mijn complexe problemen en suïcidale gedachten in het Penitentiaire Selectie Centrum voor psychiatrische problemen te Scheveningen terecht gekomen. Daar ontmoette ik de pastor en de humanist. Later bleek dat de pastor uit Zutphen een telefoontje had gepleegd naar zijn

collega geestelijk verzorgers in Scheveningen met de boodschap mij op te vangen bij binnenkomst. Ik bezocht de geestelijk verzorging met regelmaat en sloot ook aan bij de zingevingsgroep. Daar kwamen allerlei onderwerpen ter sprake die toen nog ver van me af stonden. Liefde, vergeving, God, nabijheid en vertrouwen om er maar eens een paar te noemen. Toch bleef er wel wat van hangen. Dikwijls zat ik daarna in mijn cel na te denken over deze onderwerpen. Onbewust was ik tussen het geweld van prikkeldraad, beton en tralies aan het aftasten wat ik als mens met deze onderwerpen had. Maar wat was die God dan, waar was Hij dan en hoe ziet die er dan uit?

Voor de klachten en symptomen die gedetineerden hebben door hun detentie hebben we pillen, behandeling en therapie. Maar voor professionele menselijke nabijheid, de stigma's, zelfstigma en discriminatie is er te weinig, terwijl dit bepalend is voor rehabilitatie en herstelgerichte detentie.

Dit weet en voelt een geestelijk verzorger als geen ander. Zij zijn een belangrijke schakel hierin. Na langere periode van onderzoek, diagnoses en verblijf kreeg ik gesprekken met het hoofd Behandelzaken van de toenmalige ‘Klinisch Psychologisch Onderzoek (KPO) afdeling. Zij legde mij de mogelijkheden uit om aan mijn problematiek te kunnen werken, en waar. Ze zei: ‘Toon, in jouw hoofd is het net een bol garen die in de war zit’. Ze zag de uiteindjes maar durfde er niet aan te beginnen. ‘Er zit zoveel complexiteit, trauma en emotionele agressie aangelegd in jou als mens. Daar is een veilige gerelateerd. Samen met haar en het KPO-team heb ik gekozen voor een forensisch zorgtraject bij de Geestelijke Gezondheidszorg Eindhoven. Om uit de chaos van problematiek tekomen was er specialisme en expertise nodig die mij een veilige doortocht zouden kunnen bieden. Kliniek De Woenselse Poort was volgens haar de organisatie die dat in huis had met betrekking tot mijn problematiek. De agressieregulatie speelde daarbij een grote rol. Ik had mezelf aangeleerd op een bepaalde manier met problemen om te gaan en er ook naar te handelen. Daarnaast bevond de kliniek zich vlakbij mijn thuis, wat belangrijk was voor mijn dierbaren. Ook zij zouden hier later een rol in krijgen.

GELOVEN TIJDENS DETENTIE

Maar wat was die agressie?

Of liever gezegd:

Wat zat daar onder?

Door de jaren heen had ik leren leven met een constante confrontatie met mijn omgeving en mezelf. De ingrijpende onbewuste keuzes en innerlijke afspraken om mezelf te verdedigen tegen alle onveiligheid openbaarden zich in een zeer destructieve ondernemingsgeest. Ik begon meteen te denken en handelen vanuit een defensieve en agressieve houding van 'ik weet het wel' of als een als 'fait accompli' voor te schotelen. Er bestond geen open of hulp-vragende houding meer. Maar een onderzoekende houding om tot nieuwe inzichten te komen hoe de dag door te komen zonder te veel gevoelens van schaamte, verdriet en onveiligheid. Een innerlijke noodkreet.

TOON MALRAVENS

MET GOD ZITTEN

Wie is you?

Help mij

Vanuit behandeling en therapie bij de forensische zorg ben ik aan mijn problematiek gaan werken en de teugels aangetrokken met mijn overgebleven dierbaren. Tien jaar forensische zorg met allerlei behandelingen en therapievormen. Met als tussenstap een beschermde woonvorm voordat ik weer stappen verder kon zetten. Tien jaar dezelfde behandelaar waar ik mijn problemen kon oppakken. En ondersteuning van de Dienst Geestelijke Verzorging met wie ik levensvraagstukken kon delen. En er kwam rust in mijn leven. Zelfs in de Beschermde Woonvorm zocht de dominee mij op. Tijdens dit intensieve, forensische zorgtraject ben ik bij het Cliëntenbelangenbureau van Geestelijke Gezondheidszorg Eindhoven vrijwilligerswerk

gaan doen, trainingen en cursussen gaan volgen gericht op persoonlijk, sociaal en maatschappelijk Herstel. De relatie met de moeder van mijn zoon herstelde. (we zijn nu alweer vijftwintig jaar samen).

Daarna ben ik gestart met de opleiding Sociaal Pedagogisch Werker met ervaringsdeskundigheid en heb daarna nog flink door gestudeerd. Ik heb het allemaal niet voor niets gekregen en ben mezelf regelmatig tegengekomen. Ik heb ook veel steun ervaren van de Geestelijk Verzorgers, die werkzaam waren binnen de forensische psychiatrie. Ook daar vond ik een veilige landingsplek als het weer eens even teveel werd. Dat ik bij hen mijn verhaal heb mogen delen, zonder angst dat er een oordeel over geveld werd, of werd weggeschreven in een of ander dossier voelde 'veilig'.

Voor mij was het een lange weg van moeizaam naar positief. Een gevoel van tegen de stroom inzwemmen en soms uitdrijven, door de vloer zakken, tegen heuvels op en in dalen

DGV werkt op basis van betekenisvolle verhoudingen.

Het was voor mij belangrijk om tijdens mijn detentie zo vroegtijdig mogelijk aan mijn persoonlijke ontwikkeling en geestelijke groei te kunnen werken. Via de zingevingsgesprekken heb ik als mens veel winst kunnen boeken. Kunnen nadenken over het liefst een gezamenlijke toekomst met anderen. Dit vraagt onder andere moed, lef om betekenisvolle relaties op te bouwen, om de oude gewoontes te doorbreken. Dit gaat gepaard met betrouwbaarheid, openheid, vertrouwen, vaardigheden, maar vooral betekenisvolle relaties. Ik wil het niet mooier inkleuren dan dat het is, het is niet gemakkelijk maar als mens krijg je er héél wat voor terug. De Geestelijk Verzorging was een rode draad in mijn ontwikkeling en groei als mens.

Ik was God verloren onderweg, maar Hij mij niet. Ik zocht een antwoord op de vraag waar Hij was die zijn licht als bescherming en waarheid over mij als dienaar zou laten schijnen. Terwijl ik in een omgeving verbleef waar huilen in het openbaar niet passend gevonden werd. Mijn huilbuiën bewaarde ik voor als ik alleen op cel was. In het begin had ik het niet in de gaten omdat ik véél met mezelf bezig was, maar Hij zette een aantal mensen op mijn pad.

In elk van deze mensen was God vertegenwoordigd. Het is verleidelijk om te bepalen wat menselijk of humaan, ethisch of moreel en voor wie dan ook, want bijna iedereen beweert te weten wat al die termen betekenen voor de ander. Bestaat de vrije wil in een gevangenisomgeving, of, ontstaat juist de vrije wil in zulke omgeving, wordt die daar geactiveerd? Gebruikte ik mijn angst of was God aan mijn zij om de stap te zetten naar de DGV? Mede via hen leerde ik zien dat ik sterker was dan ik dacht. Je weet pas waar je toe in staat bent als het zover is. De geestelijke verzorging trakteerde me op kleine cadeautjes. Ja zo voelden de gesprekken met de DGV. Dit kwam uiteindelijk ten goede -aan mijn herstel. Niemand is niemand. In mijn gesprekken over zingeving met de DGV kwamen geloof, spiritualiteit, muziek, schrijven, schilderen of andere creatieve vormen aan bod, voldoende om iemand als ik uit zijn eenzaamheid

tevoorschijn te halen.

Het kan toch niet zo zijn, dat we in Nederland zo rijk zijn dat we gebouwen bouwen om mensen alleen maar in te behandelen of op te sluiten? Waar we mensen ook in tijd gevangen houden. Als de enige reactie op onveiligheid, gevaar of bedreiging. Zonder liefde, betekenisvolle relaties en menselijke warmte winnen we niemand terug.

*Ik voel me niet ziek, niet verslaafd en niet crimineel. Ik voel me Toon Walravens
Abundat dulcibus vitiis: Hij (ik) is rijk aan vriendelijke tekortkomingen*

Zoals professor Oei zegt: “Het begrip ‘politiek correct’ kent vele benamingen, verwoordingen, vertolkingen. Maar in essentie gaat het om het besef dat je de verantwoordelijkheid hebt om mensen in hun waarde te laten, te respecteren, ze niet persoonlijk of zakelijk te bestrijden met onmenselijke, onwezenlijke, onbehoorlijke en onethische middelen.

Het gaat er eigenlijk om of je als mens in staat bent je eigen integriteit te behouden, in stand te houden in de hitte van het leven, in de drukte van het maatschappelijke leven, te midden van het lawaai, van het geroezemoes in een gevangenis. Per slot van rekening heeft deze eigenschap van

doen met het kunnen hanteren, het in goede banen leiden van je empathische talent, je geloofwaardige uitstraling, je vriendelijke inzet. En dit allemaal behoort te passen binnen de context van het menselijk bestaan, dat gedragen wordt door zeden en gewoonten als te doen gebruikelijk binnen menselijke groeperingen en samenlevingen zowel in vrijheid als gevangenschap.”

Een vraagteken herbergt de contouren van een mens. Achterhoofd, ruggengraat en een open verbinding met de aarde. In niets zeker, in alles benieuwd. Twee vraagtekens tegenover elkaar vormen een hart. Als mensen elkaar op deze wijze benaderen, zullen zij ervaren dat het ‘klopt’. Zo kan het ook wereldwijd ‘gaan kloppen’, kunnen de grootste vraagstukken worden opgelost en kunnen mensen zich in onderlinge vrede blijvend ontwikkelen.

*Heel veel ervaring en kennis van wat de Dienst Geestelijk
Verzorgers overbrachten zit nu in mij!!*

***Wie brengt zorg en veiligheid bij elkaar?
Hoe kan de DGV daarbij helpen?***

In de gevangenis hebben we vaak te maken met ‘ontwortelde’ mensen. De banden met hun woonplaats, hun woonomgeving, hun buurt, de achterblijvers zijn zwaar op de proef gesteld. Iemand die levenslang heeft, zal de rest van zijn leven verblijven binnen de handen van Vrouwe Justitia. We moeten nadenken hoe we deze groep mensen op een humane manier tegemoet treden. Laten we denken binnen en buiten de mogelijkheden die we hebben. De meeste gevangenen keren echter terug naar de samenleving. Zij die familie of vrienden hebben, zullen ooit weer ergens moeten wonen en samenleven met mensen in de buurt. Kortom, véél levensvragen en zingeving met de focus op de natuurlijke omgeving. Enorm van belang, zo niet het belangrijkste voor de mens, zijn herstel en Herstelgerichte detentie. Uiteindelijk komt de grootste groep mensen in gevangenschap

weer richting maatschappij.

De Dienst Geestelijke Verzorging ondersteunt bij het doorbreken van de sleur van het gedetineerd/forensisch zorgvrager zijn. DJI maakt steeds meer de beweging richting Herstelgerichte detentie. Uit wat de laatste jaren bekend wordt over herstel en herstelprocessen bij gedetineerden weten we dat het allerbelangrijkste is, dat er iemand is in wie je vertrouwen hebt en die in je gelooft, die je steunt in goede en in slechte tijden en betekenis aanbrengt in de relaties. We hebben het hier over steun in onnatuurlijke en beheersmatige omgevingen en hoe belangrijk die is. Denk hierbij vooral aan de Geestelijke Verzorging. Zij kan op een veilige manier met mensen in contact treden die deze steun aan den lijve nooit hebben gevoeld, of juist voor langere tijd gemist hebben. De GV levert ook nu al een grote bijdrage tussen de samensmelting van relatie en beheersing.

Emotionele begeleiding: over emotionele verwerking tijdens het detentieproces is weinig over bekend. De Dienst Geestelijke Verzorging heeft hier een enorm grote rol in. Justitie en ketenpartners gaan er vanzelfsprekend vanuit dat als mensen zich schuldig gaan voelen de aanvaarding van de vrijheidsstraf ook soepeler zal verlopen. Maar hoe zit dat dan als je moet leren omgaan met je schuldgevoel richting slachtoffer, nabestaanden, andere belangrijke achterblijvers en de samenle-

ving? Als je dat niet leert, verval je dan ook niet weer in oud gedrag bij onvoldoende handvatten? Veel gedetineerden zien zichzelf als slachtoffer of vervallen na verloop van tijd in die rol: Slachtoffer van de opgelegde straf, slachtoffer van situaties uit het verleden, slachtoffer van verbroken relaties met belangrijke anderen. Ze komen zichzelf keihard tegen en raken verstrikt in een doolhof van gebrek aan zelfvertrouwen, negatief eigenbeeld en eigenwaarde, boosheid, frustraties, onmacht en andere emoties. Op dat moment kunnen ze het eigen aandeel van de door hen aangerichte schade niet meer zien.

Geestelijk Verzorgers kunnen als aanjager een positieve bijdrage leveren binnen elk Bewustwordingsproces, een intrinsieke en motiverende bijdrage leveren aan gedetineerden met betrekking tot de schade die zij hebben aangericht bij onschuldigen en het eigen sociaal netwerk. Geestelijk Verzorgers kunnen ondersteuning bieden tijdens morele en emotionele vraagstukken, met name bij het versterken van het besef van het moreel onjuiste van het begane delict. Maar ook bij de emotionele verwerking van het schuldgevoel tijdens de aanvaarding van de vrijheidsstraf. Een Geestelijk Verzorger in samenwerking met een ervaringsdeskundige kan hierbij een verademing zijn. Ervaringsdeskundigen hebben immers dit proces zelf doorlopen.

Mijn kijk op de inbreng en eigenheid van DGV in relatie tot deelnemen aan het Multidisciplinair Overleg (MDO).

Zorg dat je als DGV je eigenheid en autonomie bewaakt. Binnen die eigenheid en betrouwbaarheid vinden de meeste mensen hun veiligheid en betekenis. Juist als Geestelijk Verzorger maak je het verschil door vanuit eigen visiedeling en geloofsovertuigingen kennis en ervaringen in te brengen. De Geestelijk Verzorging kan tijdens het MDO de balans aanbrengen tussen de wereld van Herstelgerichte detentie en beheersing.

*Een mens is meer dan de som der delen.
Zie de gehele mens en zijn wens!!*

STAP 1 Met je aandacht op deze persoon gericht, herhaal je bij jezelf:
Net als ik is deze persoon op zoek naar wat geluk in zijn/haar leven.

STAP 2 Met je aandacht op deze persoon gericht, herhaal je bij jezelf:
Net als ik probeert deze persoon lijden in zijn/haar leven te vermijden.

STAP 3 Met je aandacht op deze persoon gericht, herhaal je bij jezelf:
Net als ik heeft deze persoon ervaring met verdriet, eenzaamheid en wanhoop.

STAP 4 Met je aandacht op deze persoon gericht, herhaal je bij jezelf:
Net als ik probeert deze persoon zijn/haar behoeften te vervullen.

STAP 5 Met je aandacht op deze persoon gericht, herhaal je bij jezelf:
Net als ik leert deze persoon over het leven.

Hoe gaat iemand een nieuw traject in?

Er wordt vanuit de persoon vooral vooruitgekeken naar het (nieuwe) traject. Maar we mogen er niet vanzelfsprekend vanuit gaan dat daarin alles beter zal worden. Er moet het liefst in gezamenlijkheid aan gewerkt worden. Als aan het einde van het traject blijkt dat er niet veel veranderd is dan wordt het er voor niemand gemakkelijker op. Het werkelijke doel ontbreekt niet zelden of is niet helemaal helder. Herstelgerichte detentie moet gericht zijn op de persoon en Terugdringen Recidive om te voorkomen dat de jaren passeren zonder dat er daadwerkelijk een positieve ontwikkeling heeft plaats gevonden.

In plaats van de jaren die geweest zijn te negeren en alleen maar naar voren te kijken kun je ook achteruitkijken, naar de trajecten die iemand achter zich gelaten heeft in het leven.

Niet omdat je ze in een goed of fout hokje wilt plaatsen, maar om te kijken hoe ver iemand gekomen is in sommige trajecten en hoe hij/zij dat heeft gedaan. Heeft iemand het vermogen om zelfreflectie toe te passen, is iemand in staat om te groeien en de eigen identiteit verder te ontwikkelen? Als iemand zich bewust is van zichzelf en zijn omgeving dan kan hij/zij ervoor kiezen om zich

aan (iets negatiefs) te onttrekken of juist aan (iets positiefs) te conformeren. Want omgevingsfactoren spelen een belangrijke rol in ieders leven.

Durf als DGV te kijken en stel jezelf kritische vragen:

Hoe heeft iemand de afgelopen jaar geleefd? Wat waren zijn overtuigingen? Wat hield iemand bezig? Wat ging er goed? Wat en waarom zou iemand nog kunnen verbeteren? Wie is iemand geweest? Waar is iemand geweest? Wat heeft iemand in het leven gedaan? Wat heeft iemand voor anderen betekend, en wat niet? Heeft hij/zij ooit een verschil kunnen maken voor zichzelf of voor een ander? Past hetgeen iemand heeft gedaan bij wie hij/zij echt diep vanbinnen is?

Dit is wat er in mijn ogen vanuit de DGV tijdens een MDO op tafel moet/mag komen. Deze ruimte moet het MDO ook bieden aan de DGV als zij deelnemen. De hamvraag. Moet je als Dienst Geestelijk Verzorger aansluiten bij een MDO. Mijn antwoord is nee!

Alpha-Prisons: Van beleren naar beleven

Maria Draaijers

Inleiding

Het thema van deze studiedagen is ‘Met God zitten, geloof in detentie’. De Alphacursus staat binnen en buiten de gevangenis bekend als een cursus waarin het christelijk geloof centraal staat. De cursus heet een inleiding in het christendom te zijn en men distantieert zich nadrukkelijk van de term ‘evangeliseren’, maar in de praktische uitvoering ontkomt men er niet aan dat er een warm pleidooi wordt gehouden voor een christelijke levenswijze. Ik ken de Alphacursus al meer dan 20 jaar en wist dus ongeveer wat ik verwachten kon toen mijn collega in Zoetermeer begon met een cursus Alpha-prisons. Na enige tijd ging ik deze cursus in afwisseling met hem begeleiden. In deze bijdrage wil ik niet alleen mijn ervaringen in deze delen, maar ook met behulp van een pastoraal theologische theorie kritisch naar vorm en inhoud van dit groepswerk in justitiële setting kijken.

*Geestelijke verzorging als vorm van existentiële
zielzorg*

In een andere bijdrage vertelde Toon Walraevens ons zijn levensverhaal. Op zijn tiende jaar door de kindbescherming uit huis geplaatst, groeide hij op in jeugdinstellingen en deed als volwassene ruimschoots ervaring op met de grote variëteit aan justitiële inrichtingen.

Hij schetste een leven zonder betrouwbare en vertrouwvolle relaties. Alleen juffrouw Bep, groepsleidster in een jeugdinrichting en Andrea, zijn latere vrouw, waren in staat zijn hart te raken. ‘Zij hebben de toegang tot mijn hart opengehouden’, zegt hij zelf. Waar hij zijn cel ervoer als een plek waar hij de rust en de vrijheid had om over zichzelf en zijn leven na te denken, was, overal waar hij kwam, de geestelijk verzorger de enige persoon met wie hij kon en durfde praten over wat hem bezighield. Alleen bij hen voelde hij zich welkom. Zij gaven hem persoonlijke aandacht en het gevoel de moeite waard te zijn. En ik citeer: “Zij hebben mij geholpen om mezelf te vinden, niet door mij allerlei waarheden op te dringen of een oordeel uit te spreken, maar door simpel mij en mijn verhaal te accepteren. God of geloof speelden bij die gesprekken geen expliciete rol. Ik was een gebroken mens en de GV heeft mij geholpen om mezelf te vinden en te helen.” Aangemoedigd door

zulke gesprekken vond hij de moed en het vertrouwen om zich open te stellen voor therapeutische begeleiding en ging hij de opleidingen volgen die hem in staat stelden om, na detentie, zelf te gaan werken in de GGZ.

In het verhaal van Toon Walravens zijn heel duidelijk twee van de drie basiselementen te herkennen die volgens Tjeu van Knippenberg kenmerkend zijn voor de identiteitsontwikkeling van een mens. Ik wil vandaag om twee redenen ingaan op de pastorale theorie van Van Knippenberg. Allereerst omdat zijn model, dat hij existentiële zielzorg⁷ noemt, mijns inziens het beste past bij de essentie van de justitiële geestelijke verzorging. In ons herstelgericht pastoraat ligt immers de nadruk op de waarde en waardigheid van de individuele pastorant en zijn of haar geestelijk welzijn. Daarin speelt het levensverhaal een centrale rol.

---

⁷Een eerste aanzet voor zijn theorie gaf Tjeu van Knippenberg in zijn boek *Tussen Naam en Identiteit* (Kok: Kampen) 1998. Vanwege de toegankelijkheid gebruik ik de schema's uit dit boek. Later werkte hij dit boek verder uit in *Existentiële Zielzorg* (Meinema) 2005. Zie ook: Tjeu van Knippenberg 'Pastorale doelen: wat beoogt de justitiepastor', in *Handboek Justitiepastoraat* (Damon: Budel), 243-263.

Met daarbinnen aandacht voor delictverwerking, om zo te kunnen komen tot ‘restorative justice’, tot een nieuw, geheel, verstaan van zichzelf, van belangrijke anderen en van de toekomst.

Als zielzorger hebben we speciale aandacht voor de ‘ziel’, oftewel de rol die geloof en spiritualiteit spelen in dit proces van identiteitsontwikkeling. Ten tweede wil ik kijken of de door van Knippenberg onderscheiden dimensies te herkennen zijn in de manier waarop de Alpha-cursus functioneert.

‘Van naam naar identiteit’ staat op de omslag van beide boeken van Van Knippenberg. Zowel ‘naam’ als ‘identiteit’ beogen een antwoord te geven op de vraag ‘Wie ben je?’ Een vraag die zeker in de wereld van justitie bij voortdoring wordt gesteld. Het is niet moeilijk om dan de gegevens van je identiteitsbewijs op te lepelen: naam, woonplaats, geboortedatum. Maar daarna wordt het ingewikkelder. In justitieland wordt deze naam allereerst verbonden met een bepaald delict. En vervolgens met het oordeel van een rechter daarover. Aan je naam komt dan een term als ISD-er of tbs-er te hangen. De levensgeschiedenis die tot deze ‘definiëring’ heeft geleid verdwijnt achter regimes en procedures. Toch is het juist voor een

gedetineerde van levensbelang dat zowel hijzelf als zijn omgeving zich realiseert dat ‘een misdadiger meer is dan zijn delict’, om maar eens een oud-hoofdpredikant aan te halen⁸. Een identiteitsbewijs zegt nog niets over iemands identiteit, over hoe deze unieke mens geworden is tot de persoon die hij nu is. Het leven van de meeste gedetineerden kent vele breuklijnen en vervreemdende ervaringen, waardoor moeilijk te onderscheiden is wat iemand zelf wil of kan of waar hij slachtoffer of speelbal is van invloeden van buitenaf. Een gevangenis is niet hun eerste, maar hopelijk wel hun laatste ervaring met onvrijheid. Om een onafhankelijk en authentiek mens te worden is juist vrijheid van denken en beslissen voorwaarde. En daaraan heeft het te vaak ontbroken. Het verhaal van Toon Walravens is daarvoor exemplarisch.

Volgens Tjeu van Knippenberg kent de identiteitsontwikkeling drie bepalende lijnen. Hij onderscheidt een tijdsdimensie, een ruimtedimensie en een transcendente dimensie.

---

⁸Jan Eerbeek, *Een misdadiger is meer dan zijn delict* (Ark Media) 2009.

In de *tijdsdimensie* draait het om de vraag ‘wanneer ben ik?’ Bij voorbeeld: hoe zag mijn jeugd eruit?, hoe zie ik mijn toekomst?, wat is mijn droom?, waar ben ik bang voor? Door open en zonder terughoudendheid terug en vooruit te kijken krijgt iemand inzicht in alle levensbepalende én levensveranderende gebeurtenissen in zijn leven. Wie aldus zijn persoonlijke geschiedenis in haar tijdssamenhang kan articuleren, ontwikkelt zijn autobiografisch vermogen en daarmee een belangrijk deel van zijn identiteit.

In de *ruimtedimensie* gaat het om de vraag ‘waar ben ik?’ Waar bevind ik mij in de wereld en in het netwerk van relaties? Hoe sta ik tegenover mijn familie? Bij welke groep hoor ik of wil ik horen? Bij wie voel ik me veilig, wie kan ik vertrouwen? Voor veel gedetineerden is het antwoord op deze vragen complex en ambivalent, omdat minstens een deel van het relationeel netwerk problematisch is, voor zowel de man of vrouw zelf als voor anderen. Wie zichzelf in alle oprechtheid leert zien in zijn verhouding tot anderen ontwikkelt zijn relationeel vermogen, het tweede constitutieve element voor identiteitsontwikkeling.

Deze twee dimensies samen vormen de basisstructuur van het levensverhaal waarin en waardoor een mens zich ontwikkelt van een in algoritmes vast te leggen naam tot een persoonlijke identiteit.

Het was aan de aandacht en het respect van de geestelijk verzorgers te danken, dat Toon Walravens zichzelf terugvond zowel in het aanvaarden en integreren van alle vervreemdende en kwetsende gebeurtenissen in zijn leven, als ook in het zich weer durven openstellen voor belangrijke en liefdevolle relaties en andere relaties te verbreken.

De derde dimensie is de *transcendente dimensie*. Hierbij draait het om de vraag naar de oorsprong en de bestemming van het leven. Hier wordt gevraagd naar de grond van het persoonlijke, tijdruimtelijke, verhaal. Hier betreft het religieuze vragen, vragen naar dat wat het dagelijks bestaan omvat én overstijgt. Het zijn de vragen waar juist een zielzorger zich om zal bekommeren.

In een figuur geeft Van Knippenberg datgene wat de existentie transcendeert weer als een binnenlijn met een open ruimte. Deze open ruimte verwijst naar de binnenkant, de ziel, het geheim van de werkelijkheid. Hier komen religieuze vragen aan de orde: ‘waarom en waartoe ben ik?’ ‘Wat zijn mijn idealen?, wat is mij heilig?, ben ik een ‘kind van God’?, en wat moet ik mij daarbij voorstellen?’

Gevraagd naar de geloofsdimensie in de gesprekken met zijn geestelijk verzorgers noemde Walravens het allereerst ‘gelukkig’ dat zij niet met geloofswaarheden of morele oordelen aan kwamen. Later, terugblikkend op deze gesprek-

ken, werd hij zich bewust van een ‘Licht’, van een grotere Aanwezigheid in de liefdevolle aandacht en respect waarmee naar het verhaal van zijn gebroken bestaan was geluisterd. Het is wat Leonard Cohen wellicht bedoelde toen hij zong: “There is a crack in everything. That’s how the light gets in.”⁹

Geestelijk verzorgers bij justitie begeleiden gedetineerden bij het vinden van hun eigen identiteit en de ziel van hun bestaan, langs verschillende wegen. Eerst en vooral in het persoonlijke gesprek. Zoals voor Walravens is voor veel gedetineerden de geestelijke verzorger één van de weinige mensen die zonder vooroordelen, belangeloos, aandachtig en respectvol luistert naar wat er in zijn of haar hoofd en hart omgaat. Als zij daar vertrouwen en de veiligheid ervaren kan, soms heel voorzichtig, de moed gevonden worden om over de gevoelige en kwetsbare kanten van zichzelf te praten in een gespreksgroep. In de wekelijkse kerkdiensten kan iemand herkennings- of oriëntatiepunten vinden om zich te verhouden tot een groter of hoger geheel.

---

⁹Over dit lied ‘*Ring the Bells*’ en vele andere songs van Cohen schreef oud-collega Frank Kazenbroot in zijn boekje *Wees lief voor deze ziel* (2018) een aantal prachtige meditaties.

De vraag is nu, of en hoe in de Alphacursus als bijzondere vorm van groepswork de drie identiteitsvormende dimensies van het model van Van Knippenberg aan de orde komen. Het eigen verhaal van de deelnemers, met al zijn tijd/ruimtelijke ups en downs én het christelijk verhaal van God met mensen, geconcretiseerd in het levensverhaal van Jezus van Nazareth.

Wat houdt een Alpha-cursus in?

Allereerst voor degenen die niet vertrouwd zijn met het fenomeen Alphacursus een klein beetje geschiedenis. De Alpha-cursus is in de negentiger jaren van de vorige eeuw ontwikkeld door de Anglicaanse predikant Nicky Gumbel. Hij constateerde dat pas bekeerde christenen of niet-christenen behoefte hadden aan een ‘inleiding in het christendom’. Maar ook trouwe kerkgangers bleken zich thuis te voelen bij een dergelijke ‘opfriscursus’. Zijn boekje Een kwestie van leven is een neerslag van de inhoud van zijn cursus.

Na enkele jaren begon men ook in Nederland met deze cursus. Er kwam een landelijk kantoor in Amersfoort, dat Nederlandstalig materiaal verspreid ten behoeve van leidinggevende vrijwilligers en cursisten.¹⁰

---

¹⁰Voor meer informatie en alle materialen zie www.alphanederland.org.

Internationaal is de standaardopzet van een Alpha-cursus tien avonden en een weekend (of hele dag). De avondbijeenkomsten vinden plaats in de huiselijke sfeer en kent een vaste opbouw: 1. ontvangst en maaltijd, 2. een inleiding over één van de vijftien thema's uit het boekje *Een kwestie van leven* van Nicky Gumbel en 3. gesprek over dit thema in deelgroepen. Ook het weekend (of hele dag) kent dezelfde afwisseling van ontspanning, inleidingen en gesprek. Op deze dag komen alle thema's die te maken hebben met de heilige Geest aan de orde. Voor zowel leiding als deelnemers zijn Nederlandse versies van het basisboekje van Nicky Gumbel, werkboekjes voor deelnemers en handleidingen voor begeleiders ontwikkeld en beschikbaar. Ook zijn er in de loop van de tijd tal van vervoliprogramma's met bijbehorende gespreks- en werkboekjes verschenen.

Hoewel de vorm van de cursus mij erg aansprak, had ik vraagtekens bij de, naar mijn smaak, toch wel erg protestantse theologie met haar nadruk op de zondigheid van de mens en de kruisdood van Jezus als enig mogelijke verlossing van de menselijke schuld. Waar ik zelf het kruis zie als het onvermijdelijk gevolg van Jezus' manier van leven, lijkt het hier vaak of Jezus slechts leefde om te sterven. Met alle gevolgen vandien voor een Godsbeeld dat daardoor, mijns inziens, verandert van een betrouwbare en liefdevolle Vader

in een onbarmhartige en wraakzuchtige tiran. Ik was blijkbaar niet de enige hierin. Want in 1997 ontstond er in het bisdom Rotterdam een Katholiek Alphacentrum dat zowel samenwerkt met het Catholic Alpha Office in Engeland als met Alpha Nederland.

Binnen de setting van de vijftien thema's van Nicky Gumbel bieden zij materiaal waar inleiders uit kunnen putten die behoefte hebben aan de 'typisch' katholieke geloofsaspecten. Via de website www.rk-alphacentrum.nl kan men het materiaal¹¹ bestellen dat het 'katholiek gedachtengoed' integreert in de opzet van de vooral Anglicaans geïnspireerde Alpha.

In de gevangenis van Zoetermeer kwam opnieuw de Alpha-cursus op mijn pad. Het bleek dat er intussen een aantal varianten was ontstaan op de oorspronkelijke cursus, toegespitst op verschillende doelgroepen. Zo is er inmiddels een 'Youth Alpha' voor jongeren tot een jaar of achttien, een Alpha studenten, een Alpha senioren, een Alpha vluchtelingen én een Alpha-Prisons (en in deze corona-tijd natuurlijk ook onlineversies hiervan).

---

¹¹Zie o.a. H.M.N. Opstal en J.H. Smith. *De Alpha-cursus in een Rooms-Katholieke setting. Inhoud en praxis van de Alpha-cursus* (Katholiek Alpha Centrum: Den Haag) 2001.

Met een groep vrijwilligers uit protestantse kerken in Zoetermeer begon mijn protestantse collega Wytze Plantinga met een cursus Alpha-Prisons in de gevangenis van Zoetermeer. Na korte tijd besloten we dat hij en ik deze groep vrijwilligers om beurten zouden begeleiden bij het vormgeven van deze cursus. Ik zeg met nadruk ‘begeleiden’. Als geestelijk verzorger heb je bij een Alpha-cursus geen leidende rol. De vrijwilligers vormen het Alpha-team die de cursus ‘aanbieden’ aan de deelnemers. De geestelijk verzorger heeft slechts een rol als kwartiermaker en als adviseur. Dit houdt in dat deze enerzijds binnen de inrichting ruimte en tijd organiseert waarin de cursus plaats kan vinden, en anderzijds de vrijwilligers vertrouwd maakt met de specifieke situatie en verwachtingen van gedetineerden. Meestal hebben dergelijke vrijwilligers al ervaring opgedaan met het leiden van een Alpha-cursus in kerkelijk verband. Het is voor hen van groot belang te beseffen dat werken met een groep gedetineerden in veel opzichten anders is dan met een groep kerkelijk belangstellenden. Ook vind ik het van groot belang met hen vooraf te spreken over hun eigen verwachtingen ten aanzien van de resultaten van de cursus. Hoewel de Alpha-cursus uitdrukkelijk pretendeert niet te evangeliseren, spreken vrijwilligers toch regelmatig over het ‘tot geloof willen brengen’ van hun deelnemers, of ‘het brengen van het evangelie

in een heilloze omgeving'. Mijn uitgangspunt is echter dat het bij geloven niet gaat om haves en have-nots maar om gelijkwaardige mensen, die allemaal op eigen wijze zoeken zijn naar wat hen spiritueel op de been houdt. In een geloofsgesprek wisselen wij onze gedachten hierover met elkaar uit om elkaar te inspireren en niet om elkaar te overtuigen of te bekeren.

Het eerste seizoen dat ik met deze groep vrijwilligers aan het werk ging, was heel spannend. Van beide kanten. Komend uit zeer verschillende tradities moesten we best wennen aan elkaars manier van bidden, van met de Bijbel omgaan en over het geloof praten. Door voorafgaand aan de cursus, maar ook na afloop van iedere bijeenkomst open en eerlijk te praten over onze ervaringen, hebben we echter snel elkaars vertrouwen gewonnen en zijn we inmiddels zo aan elkaar gehecht geraakt dat de hele groep met mij mee naar Alphen aan den Rijn is gegaan toen de gevangenis in Zoetermeer gesloten werd. Na enkele seizoenen hebben we ook een inhoudelijke werkwijze gevonden die goed past bij de setting van een Huis van Bewaring. Vanwege de gemiddelde verblijfsduur van drie maanden werd het aantal bijeenkomsten van tien naar acht teruggebracht: zeven maal een dagdeel, halverwege een hele dag (de zogenaamde dag van de H. Geest). In Zoetermeer was de Alpha-cursus arbeid doorbrekend en kon daarom op woensdagmiddag worden

gehouden. In Alphen mocht dit niet en kwamen we op zaterdagmorgen bij elkaar. Een door deelname gemist luchtmoment werd daar niet gecompenseerd. Zeker bij mooi weer was dit nogal een opgave voor de betreffende deelnemer.

De weken voorafgaand aan de cursus worden gedetineerden geïnformeerd en uitgenodigd middels posters en folders op iedere afdeling en tijdens kerkdiensten en gespreksgroepen. Het maximaal aantal deelnemers is gesteld op twintig. Met een vrijwilligersgroep van minimaal zes personen kunnen dan drie gespreksgroepen gevormd worden met maximaal zes of zeven deelnemers en twee begeleiders. De structuur van een bijeenkomst is hetzelfde als in de reguliere cursus, maar is qua uitvoering wel aangepast aan de gevangenis-mogelijkheden. Iedere bijeenkomst duurt twee uur en volgt een strak tijdsschema. Bij aanvang van de cursus krijgt iedere deelnemer een geïllustreerd werkboekje waarin de thema's van Gumbel worden uitgewerkt en aangevuld met suggesties om verder te denken.

Ook geven we iedereen de Bijbel+ uitgave van de Bijbel in gewone taal.¹² Iedere bijeenkomst begint met koffie en gebak. Dit ter vervanging van de gezamenlijke maaltijd waar de reguliere Alpha-bijeenkomst mee begint. Iedere ochtend brengen de vrijwilligers minstens drie zelfgebakken taarten mee, die door kerkleden van hun gemeente gebakken zijn. Na ongeveer twintig minuten nodig ik of mijn collega de mannen uit om in een kring te gaan zitten. We hebben er voor gekozen opening en sluiting door de pastor of dominee te laten doen omdat zij/hij zowel met de deelnemers als met de vrijwilligers vertrouwd is en daardoor gemakkelijk als intermediair kan optreden. Na een officieel welkom, een kort aangeven van het programma van die ochtend en een gebed, volgt het zingen van een of twee door de gedeteneerden gekozen liedjes uit ons eigen ‘Alpha-bundeltje’ met in de inrichting bekende liederen. Daarna houdt een van de vrijwilligers een inleiding op het thema van tien tot vijftien minuten.

---

¹²Het voordeel van deze bijbeluitgave is dat deze een infogids bevat waarmee mensen die nog nooit een bijbel hebben ingezien worden geïnformeerd over inhoud en vorm. Wij geven iedereen dezelfde bijbel omdat bij het opzoeken van bepaalde Bijbelteksten het aangeven van boeken, hoofdstukken en verzen voor de meeste deelnemers onbegrijpelijk is. Waar iedereen dezelfde bijbel heeft volstaat het noemen van een bladzijde!

Na een korte pauze met een tweede ronde koffie (en gebak) gaat men in groepjes uiteen voor een persoonlijke uitwisseling over het thema van ongeveer vijfenveertig minuten. Om de vertrouwelijkheid te waarborgen hebben deze groepjes de hele cursus dezelfde samenstelling. Na deze groeps gesprekken wordt de bijeenkomst plenair afgesloten met een korte terugblik, een gebed en een lied. En bij vertrek krijgt iedereen een bloem uitgereikt.

Wat betreft de inhoud van de inleidingen en de groeps gesprekken hebben we met elkaar een leerschool doorlopen. Allereerst werden de vijftien thema's van Nicky Gumbel samengevoegd tot de volgende acht

1. Introductie: God die levens verandert
2. Wie is Jezus en waarom stierf Hij aan het kruis?
3. Bidden: waarom en hoe?
4. Bijbellezen: waarom en hoe?
5. Dag van de Heilige Geest (ochtend en middag-programma)
6. Hoe kan ik me verdedigen tegen het kwaad? / Hoe geneest God vandaag nog?
7. Hoe leidt God ons?
8. Hoe zit het met de kerk? / Wat doe ik met de rest van mijn leven?

Vervolgens werd een belangrijk onderwerp van gesprek tussen mij en de vrijwilligers hoe de thema's het beste gepresenteerd konde worden. De meeste

vrijwilligers hadden, mede door hun ervaring in hun gemeente, de neiging de suggesties uit het boekje van Gumbel om te zetten in een vertoog waarin duidelijk de opvattingen van hun eigen traditie te herkennen waren en veel Bijbelcitataten aangehaald werden om hun woorden kracht bij te zetten. Voor veel deelnemers was het moeilijk om deze, vaak typische kerktaal, te begrijpen, of het riep zoveel vragen of weerstand op dat het bijzonder moeilijk was om later op de ochtend tot een persoonlijk geloofsgesprek te komen. Het leidde tot soms hoogoplopende discussies rond vragen als: Is geloof niet de oorzaak van al het geweld in de wereld? Moet je alles wat in de bijbel staat letterlijk nemen? Heeft God écht de wereld in zes dagen geschapen? Als Jezus dan met zijn dood onze schuld heeft uitgewist, waarom moet ik dan nog in een gevangenis zitten? etc.

Om, zoals de bedoeling is, met de deelnemers een gesprek te kunnen voeren over wat hun geestelijke bronnen zijn, waar zij hun spirituele kracht vandaan halen, welke rol geloof in hun leven speelt, moet volgens mij degene die een inleiding houdt daarin het goede voorbeeld geven. En dat betekent dat hij of zij vanuit de eigen ervaring en beleving vertelt welke rol een bepaald thema in zijn of haar leven speelt of gespeeld heeft. Natuurlijk wordt daarbij de eigen geloofsvisie zichtbaar, maar niet op een manier dat die andere opvattingen

ondermijnt of uitsluit. Dat was een hele uitdaging. En confronterend. Want ga maar eens nadenken en vertellen over wat het voor je betekent dat je in de Bijbel een kind van God genoemd wordt. Of wat Jezus in jouw leven betekent, waarom en hoe je bidt en in je bijbel leest, wat je geloof betekent in tijden van lijden en verdriet, hoe het voelt als je schuld wordt vergeven.

Omdat deze vrijwilligers zich emotioneel betrokken voelden bij de gedetineerden met wie zij acht weken optrokken en ook werkelijk iets wilden bijdragen aan hun geestelijk welzijn zijn ze allemaal deze uitdaging aangegaan. En het mes bleek aan twee zijden te snijden: niet alleen was deze benadering een verrijking voor de vrijwilligers zelf, maar kwam deze ook de inhoud van de groepsgesprekken zeer ten goede. De kwetsbare openheid van de vrijwilligers gaf ook de deelnemers de moed om elkaar in hun hart te laten kijken. Het bleek ook goed te werken om een inleiding te combineren met filmbeelden. Zo beginnen we de eerste bijeenkomst over God met het geloofsverhaal van Gregory la Cruz *Van drugsverslaafde naar pastor*¹³

---

¹³Een aflevering uit het EO-programma *De Verandering*. Delen terug te vinden op *YouTube*.

en vertonen we in de bijeenkomst over de betekenis van Jezus een filmpje van Martin Brands¹⁴ waar in de gezongen de tekst de vraag wordt gesteld hoe je nou kunt geloven in iemand die je nooit hebt gezien, en de beelden daarop een antwoord geven.

Op de dag van de H. Geest nodigen we een gast uit, meestal een ex-gedetineerde, die uit eigen ervaring kan vertellen wat de heilige Geest in zijn leven betekent. Zo zijn de laatste jaren zowel Joop Gottmers als Johan Toet regelmatig te gast geweest¹⁵. In de ochtend vertellen zij hun levensverhaal, in de middag gaan ze daarover uitgebreid in gesprek met de deelnemers. De meerwaarde van dergelijke gasten is dat hun achtergrond zeer herkenbaar is voor de cursisten. Tegen mij en de vrijwilligers kan men – vaak terecht – zeggen: jij hebt gemakkelijk praten, jouw leven heeft niet de problemen gekend die bij mij spelen. Iemand die zich aan een vergelijkbaar milieu heeft ontworsteld als die waarin zij zich nog bevinden, is nu eenmaal een geloofwaardiger rolmodel.

---

¹⁴www.youtube.com/watch?v=HweMTrFuK-k

¹⁵Beiden hebben ook een boek geschreven met hun levensgeschiedenis: Johan Toet, *Goed genoeg* en Joop Gottmers en Henk Stoorvogel, *Knock Out*.

Na acht weken wordt de cursus feestelijk afgesloten. Iedere deelnemer ontvangt een certificaat van deelname aan de cursus en de Bijbel in stripvorm. Certificaat en stripboek worden uitgereikt door de vrijwilliger die deze cursus in zijn of haar deelgroepje heeft gehad en schrijft ook een op de deelnemer toegespitst persoonlijk woord voorin het boek. Niet weinig certificaten zien we later aan de muur van de cel hangen.

Alpha-cursus als vorm van existentiële zielzorg

Vanaf mijn eerste kennismaking met de Alpha-cursus ruim twintig jaar geleden was ik enthousiast over de vormgeving van deze cursus. Het samen eten voorafgaand aan persoonlijke gesprekken over het leven en de rol van geloof en spiritualiteit, is volgens mij een belangrijke reden voor het internationale succes van deze cursus. Mijn bezwaren waren gericht op het leerstellige karakter van veel inleidingen, die weinig ruimte lieten voor andere visies op religieuze kernwaarden. Dat leverde daardoor eerder weerstand en felle discussies op dan een zoekend en open geloofsgesprek. Het is de vrijwilligersgroep van Zoetermeer en nu in Alphen/Eikenlaan gelukt om de door Gumbel aangegeven thema's niet als geloofswaarheden maar als geloofservaringen te presenteren. Hun openheid over het belang van hun geloof bij belangrijke le-

vensgebeurtenissen en in hun relaties met anderen, opende het hart van de deelnemers om ook met elkaar open en eerlijk over deze zelfde thema's te spreken.

Niet langer in de sfeer van wie heeft er gelijk of wat is waarheid, maar als mensen die allemaal op hun eigen manier in het reine moeten komen met de mooie en moeilijke gebeurtenissen en relaties in het leven. Door deze ervaringen uitdrukkelijk in verband te brengen met het Bijbelse verhaal van God met mensen en het levensverhaal van Jezus van Nazareth zijn in de acht bijeenkomsten de drie dimensies, die Tjeu van Knippenberg essentieel vindt voor een existentiële zielzorg zeer herkenbaar aanwezig.

Wat voor het welslagen van een Alpha-Prisons ook van niet te onderschatten belang is, is het feit dat deze gedragen en gegeven wordt door een groep vrijwilligers. Het maakt steeds weer grote indruk op de deelnemers dat hier een groep mensen, zonder eigen belang of verdienste, acht zaterdagen van vroeg in de morgen tot soms laat in de middag voor hen in touw is. Waar professionele geestelijk verzorgers terughoudend moeten zijn over het delen van hun persoonlijke levensverhalen, hebben deze vrijwilligers er geen moeite meer mee om juist ook hun persoonlijke ervaringen en emoties te laten zien en te delen. Dat schept veel herkenning en verbondenheid over en weer. Ook het feit dat

deze vrijwilligers iedere bijeenkomst weer zelfgebakken taarten meenemen, en zelfs – op de dag van de H. Geest - een heel buffet naar binnen brengen, maakt diepe indruk. Evenals het feit dat al dit eten en drinken weer door andere, voor hen onbekende, kerkmensen wordt klaargemaakt. Ik sluit niet uit dat deze praktische vorm van christelijke naastenliefde de deelnemers meer leert over een christelijke levensweg dan welke theologisch verantwoorde inleiding ook. Hoezeer gedetineerden hierdoor geraakt en aangesproken worden bleek bij voorbeeld toen tegen het eind van een cursus een gedetineerde aanbod om uit dankbaarheid voor wat de vrijwilligers al die maanden voor hen hadden gedaan voor de laatste bijeenkomst zelf een maaltijd voor iedereen te bereiden en aan te bieden. Onmiddellijk sloten zich daar een zestal collega's van hem bij aan. En zo vierden we de afsluiting van de cursus met een geheel door gedetineerden verzorgd buffet voor bijna dertig mensen. Zeer ontroerend. Voor alle aanwezigen werd toen wel op een bijzondere manier zichtbaar wat over de eerste christengemeente gezegd wordt in Handelingen 2, 42: 'Ze bleven trouw aan het onderricht van de apostelen, vormden met elkaar een gemeenschap, braken het brood en wijdden zich aan het gebed.'

Geloven in personen

Ceertjan Zijdweg

‘Heb je het dan vaak over het geloof?’ Die vraag krijg ik met regelmaat als mensen horen dat ik werk als gevangenisalmoezenier. Meestal antwoord ik dat geloof af en toe wel ter sprake komt. Maar eigenlijk is dat nog te veel gezegd. Daar heeft mijn denominatie vast iets mee te maken. Katholieke geestelijk verzorgers hebben het hier in Vlaanderen minder vaak over God dan hun evangelisch-protestantse of islamitische collega’s. Het zal ook wel aan mij liggen. Religieuze inhoud roepen een zekere schroom op. Liever blijf ik – angstvallig of eerbiedig, dat weet ik niet – op afstand. Toch ga ik het hebben over geloof in deze bijdrage. Niet naar zijn inhoud, maar naar zijn vorm. Sinds Augustinus hebben we hier een mooi theologisch onderscheid voor: tussen het geloof dat we geloven (*fides quae* – de geloofsvoorstellingen) en het geloof *waarmee* we geloven (*fides qua* – de geloofsact)¹⁶. Bij die laatste wil ik dus stilstaan. Ik zal betogen dat het traditionele christelijke geloofsbegrip bijdraagt tot een beter verstaan van het gevangenispastoraat.

---

¹⁶Zie Augustinus, *De Trinitate* XIII,5.

Weten wat het is om te geloven in God helpt om te begrijpen wat het is om te geloven in mensen in detentie. Concreet verheldert een analyse van de geloofsact twee overtuigingen die een centrale plaats innemen binnen het zelfbegrip van veel gevangenispastores. De eerste is niet oordelen. In een context die ten diepste door veroordeling bepaald is, zien veel gevangenisambtenaren het als hun taak om een houding aan te nemen waarbij ze bewust (blijven) afzien van het vormen van een oordeel over de persoon waarmee ze in gesprek zijn. Het pastorale gesprek wordt zo een vrijplaats: een oordeelsvrije ruimte in een veroordelende en stigmatiserende omgeving. Maar wat betekent niet oordelen precies? De pastor heeft namelijk weldegelijk een mening over strafbaar of immoreel gedrag. Een analyse van de geloofsact kan ons helpen om die vraag te beantwoorden. De tweede overtuiging ligt in het verlengde van de eerste. Kenmerkend voor het gevangenispastoraat is de gedachte dat we in de gedetineerde mens Christus zelf ontmoeten. Sterker nog, het is onze opdracht om dat te doen. Wij moeten Christus ontwaren in de gevangene, zegt Karl Rahner¹⁷. Maar wat betekent dat?

---

¹⁷Karl Rahner, "Gefängnisseelsorge," in *Sendung und Gnade* (Innsbruck: Tyrolia Verlag, 1959), 447-463.

1. Iemand geloven

Wat er op het spel staat wanneer we geconfronteerd worden met de vraag om iemand te geloven kan inzichtelijk gemaakt worden met een voorbeeld uit de recente Nederlandse politieke geschiedenis. De kabinetsformatie na de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2021 was de langste ooit. Van meet af aan werd ze gehypothekeerd door slechte verhoudingen. Dat lag grotendeels aan de mislukte eerste informatieronde. Door stom toeval belandde een velletje notities van de verkenners in de media. De inmiddels legendarische woorden ‘positie Omtzigt, functie elders’ stortten het landsbestuur in een vertrouwenscrisis. Zowel demissionair premier Mark Rutte als verkenners Annemarie Jorritsma en Kajsa Ollongren ontkenden dat het over Pieter Omtzigt was gegaan in hun gesprek.

Uit de gespreksverslagen die later openbaar gemaakt werden bleek dat er weldegelijk over het populaire en kritische kamerlid gesproken was. Zijn naam was minstens in verband gebracht met een ministerschap en met het voorzitterschap van de Tweede Kamer. De Kamer was laaiend en riep Rutte en de verkenners ter verantwoording. Vooral Rutte moest het ontgelden. Zoals vaker beriep hij zich op een slecht geheugen. Het was een lezing die op weinig begrip kon rekenen in de Kamer en ver daarbuiten. Zelfs in het Marengo-proces

refereerde hoofdverdachte Ridouan Taghi met de nodige ironie aan Ruttés woorden na een lastige vraag van een van de rechters: “Zoals Mark Rutte het zei: daar heb ik geen actieve herinnering aan.”¹⁸

In het Tweede Kamerdebat over de mislukte verkenning kwam ChristenUnie fractievoorzitter Gert-Jan Segers tamelijk hard in botsing met Rutte. Segers kon zich, ook na herhaald en steeds heviger protest van Rutte, niet aan de indruk onttrekken dat het wel degelijk Ruttés bedoeling was geweest van Omtzigt af te raken. Rutte reageerde fel en maakte het persoonlijk. Hij vroeg Segers hem te vertrouwen: “En het is uiteindelijk ook een kwestie van vertrouwen, meneer Segers, of je elkaar dan recht in de ogen kijkt en vertrouwt en zegt: vertrouw ik die Rutte dat hij hier geen andere motieven had of zit Rutte de zaak te belazeren? Het antwoord daarop is een antwoord dat alleen u kunt geven.”¹⁹

---

¹⁸Isabel Baneké, “Marengo-proces: ondanks stevige onder-
vragingen laat kroongetuige zich niet van de wijs brengen,”
Trouw, 7 april 2021 ([https://www.trouw.nl/binnenland/marengo-proces-ondanks-stevige-onder-
vragingen-laat-kroongetuige-zich-niet-van-de-wijs-brengen~ba26d954](https://www.trouw.nl/binnenland/marengo-proces-ondanks-stevige-onder-
vragingen-laat-kroongetuige-zich-niet-van-de-wijs-brengen~ba26d954)).

¹⁹Plenair verslag, Tweede Kamer, 64e vergadering, donderdag
1 april 2021 ([https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/ple-
naire_verslagen/detail/b1865bd7-688a-408d-83f4-4b3e6d1b-
3da3](https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/ple-
naire_verslagen/detail/b1865bd7-688a-408d-83f4-4b3e6d1b-
3da3)).

Rutte vraagt Segers om hem op zijn woord te geloven. Dat is waar het op aankomt. Vertrouwen betekent hier: geloven dat de woorden die Rutte spreekt overeenkomen met zijn bedoelingen. De beslissing om iemand te geloven ligt bovendien enkel bij de persoon aan wie de vraag wordt gesteld. Het citaat van Rutte geeft dat goed weer. Rutte heeft geen andere overtuigingsmiddelen dan zijn woorden. Het is aan Segers – en enkel aan Segers – om te beslissen of hij aan die woorden geloof hecht.

De situatie waarin Rutte en Segers zich bevonden vroeg om een oordeel. Wat ter discussie stond was de betrouwbaarheid van Rutte. Hij had de vraag van een journalist of hij met de verkeners over Omtzigts positie had gesproken met een onwaarheid beantwoord. Bijgevolg stond zijn persoonlijke integriteit ter discussie: zijn vermogen om ware woorden te spreken. Paradoxaal genoeg waren zijn woorden ook het enige middel dat hij had om zijn geloofwaardigheid te herwinnen. Enkel door een plausibel verhaal te vertellen over zijn eerdere onwaarheid kon hij de waarachtigheid van zijn persoon redden. Dat hij zijn toevlucht nam tot vergeetachtigheid bleek voor veel Kamerleden niet plausibel genoeg.

Dit voorbeeld toont de merkwaardige relatie die bestaat tussen personen en hun woorden. In de dagelijkse omgang met mensen gaan we er vaak

onbewust vanuit dat we onmiddellijke toegang tot hen hebben. We zijn ons niet bewust van het feit dat die toegang wordt bemiddeld door de taal in de brede betekenis van dat woord, door communicaties: woorden, daden, blikken, gebaren. Daarachter onderscheiden wij een subject dat zich min of meer probleemloos uit door middel van de taal. Maar strikt genomen is dat subject ons onbekend. Dat realiseren we ons pas op het moment dat de communicatie niet meer vlekkeloos verloopt. Als er reden is om te twijfelen aan de correspondentie tussen persoon en taal beseffen we in welk lastig parket wij ons bevinden.

Iemand die onware woorden spreekt zet daarmee potentieel zijn betrouwbaarheid als persoon op het spel. Vandaar ook dat iemands woorden niet geloven geen simpele feitenkwestie is. Het betekent een breuk in de relatie. In het Kamerdebat probeerde Rutte haast wanhopig de congruentie tussen zijn persoon en zijn woorden te herstellen. “Ik heb u volgens mij nooit belazerd”, zei Rutte tegen Segers, “Ik ben überhaupt niet iemand die hier collega’s belazert.”

Dat die woorden het vertrouwen niet zomaar konden herstellen bewees de conclusie die Segers twee dagen na het Kamerdebat trok: met Rutte ga ik niet meer in een kabinet. Voor Segers was er “te veel gebeurd.”²⁰

2. God geloven

Geloven wat iemand zegt is een centrale christelijke deugd. Die iemand is in de eerste plaats God. Christenen geloven wat God zegt, omdat God het zegt. Dat is de klassieke formulering van wat het betekent om te geloven in openbaring. Geloven in openbaring is anders dan geloven in, bijvoorbeeld, een wetenschappelijke theorie. We geloven in de evolutietheorie omwille van haar algemene plausibiliteit en de empirische bewijzen die voor haar verschillende stellingen aan te dragen zijn. Dat is niet de reden waarom we geloven in de Triniteit.

---

²⁰Gerard Beverdam, Auke van Eijnsden, “ChristenUnie stapt niet in nieuw kabinet met Rutte als premier: ‘Te veel gebeurd’,” *Nederlands Dagblad*, 3 april 2021 (<https://www.nd.nl/nieuws/politiek/1028335/cu-niet-verder-met-rutte>). In de praktijk bleek ook die uitsluiting overigens minder radicaal dan Segers woorden deden vermoeden. Intussen is de relatie hersteld en trekken CU en VVD weer gebroederlijk met elkaar op in een nieuw kabinet. Reden voor sommigen om op hun beurt Segers betrouwbaarheid in vraag te stellen.

Er is niks plausibels aan een drie-ene God. Een empirisch bewijs is er ook niet voor. We geloven het omdat God zich zo heeft geopenbaard. Dat betekent: omdat God het zegt. Dit klinkt nogal dogmatisch en in de populaire verbeelding staat dogmatisch gelijk aan onpersoonlijk. Geloven in een dogma op basis van een of ander gezag (God, bemiddeld door Schrift, kerk en traditie) lijkt zo'n beetje het tegenovergestelde van wat we ons gewoonlijk bij een innige persoonlijke relatie voorstellen. Dat dit een vergissing is, wil ik aantonen met behulp van de Engelse christelijke denker John Henry Newman (1801-1890). Newman betoogt – paradoxaal genoeg – dat dogmatisch geloof de voorwaarde is voor een persoonlijke relatie met God.²¹ Toen Newman in 1879 op hoge leeftijd en tot zijn eigen stomme verbazing kardinaal werd gecreëerd door paus Leo XIII beschreef hij zijn actieve leven als een lange strijd tegen het liberalisme.

---

²¹Ik herneem hier delen uit mijn artikel, “Waarom God zonder dogma dood is. Nogmaals John Henry Newman”, *Wapenveld* 71.4 (2021): 2-7. .

Liberalisme omschreef hij als “the doctrine that there is no positive truth in religion, but that one creed is as good as another.”²² Elders is Newman genuanceerder, maar deze definitie heeft het voordeel dat ze aan duidelijkheid niks te wensen overlaat. Voor Newman betekent liberalisme het wijdverbreide aanvoelen dat het niet zoveel uitmaakt wat je precies gelooft zolang je maar oprecht bent, het goed bedoelt en je vriendelijk gedraagt tegen de mensen om je heen.

Voor Newman was zulk geloof zonder dogma ondenkbaar. In 1833 begon hij (toen nog als Anglicaan) vanuit die opvatting een vernieuwingsbeweging – de Tractarian of Oxford Movement – om de Kerk van Engeland te hervormen naar het beeld van de patristieke kerk; een kerk die zich duidelijk onderscheidde van de wereld, een robuust leergezag droeg en waar dogmatiek een serieuze kwestie was waarover gewone gelovigen elkaar op de markt in de haren vlogen. Dat soort dogmatische ernst was een schrikbeeld voor veel Anglicanen in de liberale traditie van John Locke. Maar voor Newman was het een teken van een levende kerk waar geloof nog iets betekende.

---

²²ohn Henry Newman, *Addresses to Cardinal Newman with his Replies, etc.*, 1879-1881, ed. W.P. Neville, London: Longmans, Green, and Co., 1905, 64.

Niet alleen voor zijn tijdgenoten, ook voor hedendaagse auteurs is Newmans dogmatisme moeilijk te vatten. De preken, traktaaten en boeken waarin Newman afrekende met sporen van Arianisme, Nestorianisme en Socinianisme in de theologieën van zijn tijd deden voor het verlichte deel van zijn Victoriaanse publiek al achterhaald aan, laat staan voor moderne academici die Newman wel eens een obsessie met ketterij hebben verweten.²³ Het beeld dat opdoemt is dat van een dogmatische scherpstrijper, een soort inquisiteur die op de loer lag om zijn collega's in Oxford en elders te betrappen op de kleinste onzuiverheid in de leer. Dat beeld is verkeerd. Achter Newmans onverzettelijk vasthouden aan de letter van het dogma gaat een diepe bekommernis schuil om de persoonlijke relatie tussen mens en God.

Op het eerste gezicht lijkt dit een paradoxale gedachte. Is het niet de letter die doodt en de Geest die levend maakt? We identificeren het persoonlijke meestal met datgene wat ons innerlijk beroert en aangrijpt.

---

²³Zo bijvoorbeeld Stephen Thomas in zijn overigens excellente *Newman and Heresy: The Anglican Years*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Niet meteen wat er gebeurt als we in de geloofsbelijdenis van Athanasius (deel van de Anglicaanse liturgie en Newmans meest geliefde credo) belijden dat “wij één God in de Drie-eenheid en de Drie-eenheid in de eenheid aanbidden, zonder de Personen te vermengen of het Wezen te delen.” Hoe zit dat?

In lijn met de klassieke christelijke opvatting betekent openbaringsgeloof voor Newman: iets geloven omdat God het zegt. We geloven in de verrijzenis of de maagdelijke geboorte omdat de Schrift (en de kerk) het ons leren, niet omdat we het plausibel vinden of omdat het ons aanspreekt. Dit onderscheidt orthodox christendom van het liberalisme, dat claimt het wezen van het christendom te kunnen vatten naast, achter of zonder de dogmatische formuleringen van de geloofsbelijdenissen.

De liberale idee is dat de credo's een of andere grondervaring of -gedachte pogen te verwoorden die we ook op een andere, betere, voor deze tijd gepastere wijze kunnen formuleren. Ons eigen aanvoelen wordt dan maatgevend: God lijkt dit (absurde, verwarde, contradictorische) te zeggen, maar eigenlijk bedoelt Hij dat (wat aansluit bij mijn ervaring of moderne denkbeelden). Newman brengt hier tegenin dat het ons juist principieel ontbreekt aan die op zichzelf staande toegang tot de kern van het christendom. Ons inzicht in Gods

openbaring is beperkt. We weten wat God zegt. We weten niet waarom Hij het zegt. Het liberalisme dreigt dit te vergeten. Het maakt een menselijk criterium maatgevend voor wat belangrijk is in Gods openbaring. Dat is bijzonder aanmatigend. Het is alsof we God voorschrijven wat Hij te zeggen heeft.

Newman benadrukt dus dat we onverkort vast moeten houden aan de grote dogma's zoals ze zijn vastgelegd in de klassieke geloofsbelijdenissen. Wat ons denken betreft, zijn zij onze toegang tot God. Dat betekent niet dat we God restloos vereenzelvigen met wat Hij zegt. Het persoon zijn van God bestaat er nu juist in dat Hij niet gereduceerd kan worden tot wat Hij zegt. Het eigene van een relatie met een persoon is dat diens essentie ons altijd ontsnapt. Een persoon is altijd meer dan wat hij of zij zegt of doet. Dat geldt voor menselijke personen en het geldt voor God. Als we ons louter tot iemand verhouden als een set welbekende eigenschappen en disposities, verhouden we ons niet langer tot een persoon maar tot een ding.

De transcendentie die besloten ligt in het persoon zijn van elke persoon, is bij God natuurlijk veel radicaler. Wie Hij is, ontsnapt ons in zekere zin volledig. Wij danken onze kennis van hem aan wat Hij ons van zichzelf te kennen geeft. Maar die zelfopenbaring wordt uitgedrukt in taal. En taal kan nooit recht doen aan wie God is. God drukt

zich uit in “a foreign medium”, schrijft Newman ergens.²⁴ Vandaar dat we op schijnbare tegenstellingen en onoplosbare mysteries stuiten in het dogma. Liberalen proberen Gods zelfopenbaring tot een logisch en inzichtelijk geheel te systematiseren. Dat gaat aan de eigenheid van de openbaring voorbij. In een prachtige analogie beschrijft Newman hoe de waarheid van het geloof niet enkel licht is, maar licht en duister tezamen: “it is like the dim view of a country seen in the twilight, with forms half extricated from the darkness, with broken lines, and isolated masses.”²⁵ We weten enkel in stukjes en beetjes. Het credo is dus geen systeem, maar eerder een symbool – een symbolon. Wat we aan dogma belijden verwijst naar de Persoon waarvan we houden. Die woorden zijn bovendien zelf getuigenis. Want God spreekt ten laatste niet in woorden maar in een mens. Gods Woord is persoon. Christus is hoe God zichzelf openbaart. En daarvan getuigt het dogma. Vandaar ook dat het credo in de Anglicaanse (en de Oosterse en rooms-katholieke) liturgie als gebed is opgenomen.

---

²⁴John Henry Newman, *The Arians of the Fourth Century* (London: Longmans, Green and Co., 1890), 149.

²⁵John Henry Newman, *On the Introduction of Rationalistic Principles into Religion, Tracts for the Times 73* (London: J.G. and F. Rivington, 1836), 9.

De kern van het liberalisme, daarentegen, is dat elke geloofsovertuiging even goed is, zolang ze maar... en dan mag je het zelf invullen: ons in contact brengt met onze diepste grond, onze geestelijke nood lenigt, ons helpt om goed te zijn voor onze naaste, enzovoorts. Uiteindelijk, stelt Newman, neem je God als persoon dan niet serieus. Stel je voor dat je zo met je partner om zou gaan. Stel dat je zou zeggen: wie jij zegt dat je bent is mij eigenlijk om het even, zolang het me maar emotionele winst oplevert, seksueel genot brengt of voor financiële stabiliteit zorgt. Op dat moment maak je een persoon tot een ding. Hetzelfde geldt voor God.

Aangezien we van God niets zien behalve wat Hij van zichzelf laat zien, moeten we de neerslag van zijn zelfopenbaring in het dogma koesteren. Geloof betekent: instemmen met het dogma, niet omdat we het snappen, zelfs niet omdat het met ons resoneert, maar omdat we ervan overtuigd zijn dat God spreekt. Precies in die act van instemming, die alle religieus leven voorafgaat, openbaart zich het persoonlijke karakter van de relatie met God. We zeggen geen ja op iets, we zeggen ja tegen iemand.

De relatie die uit dit ja voortvloeit, kan vele vormen aannemen en wordt zo een persoonlijke relatie in de gebruikelijke zin van innig of intiem. De intimiteit van die dynamiek wordt uitstekend

verwoord door Gerard Reve, een andere bekeerling tot het katholicisme. Dogma's, schrijft hij ergens, zijn "een omheining waarachter men zich veilig en onbespied kan uitkleden en op zijn eigen manier met God verkeren."²⁶ Dat is de paradox. Een volkomen acceptatie van ondoorgrondelijke leerstellingen is de voorwaarde voor een intieme relatie met God als persoon. Zonder de harde letter van het dogma verwordt 'persoonlijk geloof' gemakkelijk tot een simpele weerspiegeling van ons eigen innerlijk, van wat ons raakt en aangrijpt. Dan wordt God een beeld van ons, in plaats van wij een beeld van Hem.

3. Geloven in mensen in detentie

Het lijkt erop dat ik bijzonder ver ben afgedwaald van de realiteit van de gevangenis. Dat is slechts schijn. Ook onze relatie met mensen in detentie berust op een fundamenteel ja – dat is wat niet-oordelen betekent. En die fundamentele beaming berust op het inzicht dat we in de persoon van de gevangene met God zelf van doen hebben. Hier stuiten we overigens meteen op een probleem – niet van logische, maar van psychologische aard.

---

²⁶Gerard Reve, Brieven aan Josine M., 1959-1982 (Amsterdam: L.J. Veen, 1994), 397.

De gedachte dat we in ons contact met gedetineerden met God zelf van doen hebben is zo radicaal dat we ze eigenlijk niet kunnen vatten. Daardoor lopen we het gevaar dat we er ook niet meer over nadenken, maar haar enkel nog herhalen als een soort vrome platitude, die met de realiteit van ons pastorale werk weinig meer van doen heeft. Dat risico motiveert mede mijn poging om die gedachte opnieuw op een inzichtelijke en relevante manier voor te stellen. Maar eerst zal ik iets zeggen over het niet-oordelen. De mensen die wij ontmoeten in de gevangenis hebben bijna zonder uitzondering in het groot meegemaakt wat premier Rutte beleefde in het klein: niet geloofd worden. Waar Rutte figuurlijk in de beklaagdenbank zat, geldt dat letterlijk voor mensen in detentie. De vanzelfsprekende congruentie tussen woorden en persoon wordt principieel doorbroken in politieverhoren en strafprocessen. Wat de verdachte zegt wordt per definitie in twijfel getrokken omdat de vermeende daad die hij heeft gesteld zijn geloofwaardigheid structureel wordt geacht te ondermijnen. Datzelfde wantrouwen blijft in detentie vaak aanwezig. Een Belgische kwartieroverste zei me eens: “een gedetineerde kun je nooit vertrouwen.”

Zo cru zullen de meesten het niet stellen, maar de oppositionele sociale structuur van gevangenissen zal altijd met structureel wantrouwen gepaard gaan.²⁷ Het is om die reden dat de niet-oordelende houding van de geestelijk verzorger van zoveel belang is.

Ook het idee van niet oordelen wordt gemakkelijk verkeerd begrepen. Het is dan alsof aalmoezeniers wanneer ze iemand in detentie ontmoeten een uitzonderlijke krachtsinspanning moeten doen om het oordeel wat ze eigenlijk al klaar hebben uit te stellen, weg te drukken of op te heffen. Het lijkt zo alsof oordelen de normale houding is en niet oordelen de uitzondering. Maar dat klopt niet. In onze normale omgang met elkaar is vertrouwen vanzelfsprekend, tot iemand ons vertrouwen schaadt. Er is geen enkele reden om van die normale verhouding af te zien omdat iemand in detentie zit of een strafbaar feit heeft gepleegd. Dat dit over het algemeen wel gebeurt, heeft te maken met de oppositionele structureel die ons strafrecht en ons gevangenisstelsel kenmerkt, niet met een of andere aantoonbare leugenachtigheid van mensen in detentie.

---

²⁷Zie hiervoor bijvoorbeeld Erving Goffman, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and other Inmates* (New York: Random House, 1961).

Dat betekent vanzelfsprekend niet dat mensen in detentie altijd de waarheid spreken. Integendeel, aalmoezeniers worden vaak genoeg geconfronteerd met leugens, verdraaiingen en andere hele of halve onwaarheden. Niet oordelen betekent niet dat je alles gelooft wat mensen je vertellen. Het betekent wel dat je de relatie niet afbreekt wanneer je iemand op een leugen betrapt. Zoals ik al zei is de gevangenis een plaats van wantrouwen. Het is een plaats waar gewoon kunnen zeggen wat je op je lever hebt veel moeilijker is dan in de buitenwereld (en daar is het al moeilijk). De aalmoezenier probeert een ruimte te scheppen, of te bewaken, waarin mensen kunnen zeggen wat ze willen. Juist omdat die ruimte zo zeldzaam – en dus zo belangrijk – is in de gevangenis, neemt niet oordelen een prominentere plaats in binnen de geestelijke verzorging dan in het dagelijks leven.

De fundamentele beaming door de aalmoezenier van de persoon in detentie schept niet enkel ruimte voor waarheid. Het schept juist ook ruimte voor onwaarheid. Mensen zijn God niet – ze spreken niet altijd de waarheid. Het is de eigen taak van de aalmoezenier om ook de ruimte voor onwaarheid open te houden. Soms beginnen mensen nu eenmaal pas met waarheid spreken als ze beseffen dat ze mogen liegen of wanneer hun reservoir aan leugens is uitgeput. En zelfs als dit

niet gebeurt, dan houdt het fundamenteel ja van de aalmoezenier nog altijd de ruimte open voor de mogelijkheid van waarheid, ook al wordt die mogelijkheid nooit geactualiseerd.

De houding die aalmoezeniers aannemen ten opzichte van mensen in detentie is analoog met de houding van de gelovigen tegenover de zich openbarende God. Niet omdat de gedetineerde – zoals God – altijd de waarheid spreekt, maar omdat aalmoezeniers, zoals gelovigen, een houding aannemen waarbij ze fundamenteel beamen dat wat de mens tegenover hen zegt van betekenis is. In het verlengde van die houding ligt de overtuiging dat we met God zelf van doen hebben in onze omgang met mensen in detentie. Je zou ook kunnen zeggen: de overtuiging dat onze verhouding tot God zelf op het spel staat in onze verhouding met mensen in detentie is de theologische grond van de fundamentele beaming waarmee we hun tegemoet treden. Wat wil dat nu zeggen?

Voor een goed begrip van deze kwestie is het belangrijk om in te zien dat een persoon niet samenvalt met zijn eigenschappen. Ik heb dat eerder al kort aangegeven. We mogen dat tamelijk radicaal opvatten.²⁸

---

²⁸Voor een filosofische uitdieping van dit idee, zie Arnold Burms en Geertjan Zuidwegt, “Verlangen naar het echte. Over lichamelijke symbolen en symbolische lichamen”, in Tijdschrift voor filosofie (in druk).

Stel mijn moeder krijgt alzheimer. Na enige tijd herinnert zij zich niet meer wie ik ben. Bovendien verandert haar karakter grondig. Er komt een venijnige trek boven die ik eerder niet van haar kende. Vanuit een bepaald opzicht zal ik zeggen: ‘mijn moeder is zichzelf niet meer’. Dan heb ik het over haar eigenschappen. Maar vanuit een ander opzicht blijft zij wie ze is. Ik kan niet zeggen: ‘zij is een ander persoon’ of ‘zij is mijn moeder niet meer’ – toch niet in letterlijke zin. Wat ik met dit voorbeeld wil aantonen is dat wat wij zijn als persoon, op zijn minst formeel duidelijk onderscheiden is van onze eigenschappen, ook al worden die twee in de praktijk natuurlijk meestal als eenheid beleefd.

Wat we bedoelen wanneer we zeggen dat we God ontmoeten in de mens in detentie is dan ook niet dat we allerlei goddelijke eigenschappen herkennen in die mens, zoals goedheid, medeleven of een sterk rechtvaardigheidsgevoel. Die eigenschappen kunnen er zijn, maar daar gaat het niet om. Dan zouden wij namelijk God niet kunnen ontmoeten in de persoon die deze eigenschappen niet heeft. Christus ontmoeten in de gevangene betekent niet Christus ontmoeten in Christusachtige gevangenen. Het betekent Christus ontmoeten in elke gevangene. Dat kan alleen wanneer we inzien dat in ons persoon zijn een verwijzing besloten ligt naar God. Dat is wat we gewoonlijk imago Dei

noemen: de mens als beeld van God. Dat beeld-zijn betekent niet zozeer dat we op God lijken in onze eigenschappen. Het betekent dat in wat wij ten diepste zijn – personen, die niet samenvallen met hun eigenschappen – een verwijzing besloten ligt naar God. We staan onherroepelijk in een verwijzingsrelatie (je zou die relatie ook symbolisch kunnen noemen).²⁹ Als katholieke gevangenisbezoekers erkennen we die relatie: deze mens is beeld van God en dus hebben wij met God zelf van doen. Misschien tekent u hier uit pluralistische overwegingen bezwaar aan. Niet-katholieke, niet-christelijke of zelfs atheïstische geestelijk verzorgers maken toch ook een onderscheid tussen de persoon en wat hij of zij zegt of doet? Zij kunnen de mens in detentie toch ook fundamenteel beamen? Jazeker. Je hebt geen religie nodig om het onderscheid tussen een persoon en zijn eigenschappen te maken.

Maar het persoonsbegrip dat dan ontstaat dreigt leeg te blijven. De verwijzing naar een vorm van transcendentie (dat wil zeggen: niet samenvallen met je eigenschappen) die ook in dat persoonsbegrip besloten ligt, blijft een lege verwijzing, of, anders gezegd, een verwijzing naar een lege transcendentie. Dat is niet het geval voor de christelijke vorm van verwijzing.

---

²⁹Rob Faesen zegt het mooi: ‘De fundering van de mens is een grondeloze relatie’ (*Ontmoeting. Religie als relatie in christelijk perspectief* [Amsterdam: Sjobbolet, 2020], 54-55).

Die verwijst naar God. Welk verschil dit maakt in de praktijk weet ik niet, maar misschien doet dat er ook niet toe. Voor een christen steekt de werkelijkheid nu eenmaal zo in elkaar.

4. Tot besluit

Keren wij tot slot nog even naar Newman terug. Newman betoogt dat we geloven wat God zegt, omdat Hij het zegt. Niet omdat het resoneert met ons, of omdat we bij elk dogma zien waarom het zo is of wat het precies betekent. Diezelfde houding kenmerkt de aalmoezenier, die ook niet weet wat de betekenis is van wat hij doet. Je kan het werk van de gevangenis-aalmoezenier zonder overdrijving doelloos noemen. Zodra de aalmoezenier zijn taak begint op te vatten als rehabilitatief project lijkt hij op de liberaal die Newman schetst. De liberaal wéét waarom God zegt wat Hij zegt. Daarom kan hij Gods boodschap herformuleren, de scherpe kantjes eraf vijlen, de vlekken van het blazoen poetsen en zo een verhaal vertellen dat ons zit als gegoten. Het enige dat de liberaal verliest is zijn relatie met God als Persoon. Iets gelijkaardigs overkomt de aalmoezenier die de woorden van de mens in detentie ziet als uitdrukking van karaktereigenschappen of gedragspatronen die moeten worden aangepakt en veranderd. De relatie met de persoon is dan geen doel op zich meer, maar een

middel (zoals de therapeutische alliantie). Juist omdat de persoon een verwijzing is en geen vaststaande inhoud, heeft het gevangenispastoraat geen doel. Maar juist het doelloze gesprek erkent dat de mens zijn doel heeft in God. Het is, om het eens te zeggen met Reve's karakterisering van zijn eigen werk, 'geouwehoer waar Gods zegen op rust'.

Auteurs

Drs. Maria Draaijers werkte jaren als r-k justitie-aalmoezenier in diverse justitiële inrichtingen en met diverse doelgroepen in diverse regimes. Ze is nu nog werkzaam als invaller voor kerkdiensten in justitiële inrichtingen.

Broeder Bernardus Peeters is sinds 1986 monnik in de trappistenabdij Koningshoeven nabij Tilburg. Na zijn theologiestudie aan de Theologische Faculteit Tilburg was hij econoom, novicenmeester en prior van zijn gemeenschap. In 2005 koos de gemeenschap hem tot abt. Naast de verantwoordelijkheid voor zijn eigen abdij heeft hij de zorg voor kloosters van zijn Orde in Nederland, Duitsland, Oostenrijk, Indonesië en Oeganda. Sinds 2017 is hij voorzitter van de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR), het samenwerkingsverband van alle religieuze instituten in Nederland. In februari 2022 is hij verkozen tot generaal abt van de Trappisten.

Toon Walravens is beleidsadviseur in de kliniek De Woenselse Poort & bestuurslid bij Kerken met Stip. Hij werkt en adviseert op het gebied van ervaringsdeskundigheid en rehabilitatie. Hij werkt nauw samen met justitiële inrichtingen, forensische zorg, maatschappelijke opvang en de ggz. Zijn levensverhaal is neergeschreven in *Toon W. is hersteld* waarvan inmiddels ook een film is gemaakt.

Dr. Geertjan Zuidwegt is werkzaam als aalmoezener in de gevangenis Leuven Centraal en verbonden aan het Leuvens Instituut voor Criminologie van de KU Leuven. Een van zijn laatste publicaties (samen met P. De Witte) is in 2020 ‘Confines, Wards and Dungeons: Some Reflections on Crime and Society in Times of Covid-19’ in *Working Notes*, 34 (87), 7-14.

Maria Draaijers | Bernardus Peeters
Toon Walravens | Geertjan Zuidwegt

Het leven loopt zelden zoals we plannen. Dat blijkt uit deze uitgave van de lezingen gehouden tijdens de r-k studiedagen in 2021. De geplande afsluiting van het drieluik geloof, hoop en liefde. Vanuit verschillende invalshoeken zijn voor het uitdagende thema *Met God zitten. Geloven tijdens detentie* vier mensen gevraagd hierover hun licht te laten schijnen. De aftrap geeft Dom Bernardus, toen nog abt van de trappisten-abdij Koningshoeven in Berkel-Enschot, waarna Toon Walravens als ervaringsdeskundige terugkijkt op zijn (geloofs) ontwikkeling in en door zijn detentie-ervaringen. Oud-justitieaalmoezenier Maria Draaijers deelt haar werkervaringen met de cursus Alpha-Prisons en de Vlaamse justitieaalmoezenier Geertjan Zuidwegt reflecteert in zijn bijdrage niet op de geloofsinhoud maar juist op de geloofsact.

Adveniat